

Obsah 3/2024

Problémy, state

- 3 EMMEROVÁ, I.:** Internet a jeho vplyv na generáciu Z a generáciu Alfa
- 12 JAKUBOVSKÁ, V.:** Niekoľko teoretických a praktických poznámok k predmetu umenie a kultúra

Z výskumu

- 29 JANKOVÁ, M.:** Používanie internetu žiakmi základných a stredných škôl
- 39 PÉTIOVÁ, M.:** Konzumácia legálnych a nelegálnych drog u žiakov základných a stredných škôl

Informácie

- 63 TIŠEROVÁ, A. – MIRGOVÁ, N. – ŠIŠKOVÁ, I. – SELICKÁ, D.:** Práca s mládežou v obci Hrabušice

Contents 3/2024

Problems, treatises

- 3 EMMEROVÁ, I.:** Internet and its impact on Generation Z and Generation Alpha
- 12 JAKUBOVSKÁ, V.:** A Few Theoretical and Practical Notes on the Subject of Art and Culture

Research

- 29 JANKOVÁ, M.:** Internet use by primary and secondary school pupils
- 39 PÉTIOVÁ, M.:** Consumption of legal and illegal drugs by primary and secondary school pupils

Information

- 63 TIŠEROVÁ, A. – MIRGOVÁ, N. – ŠIŠKOVÁ, I. – SELICKÁ, D.:** Work with Youth in the municipality of Hrabušice

Internet a jeho vplyv na generáciu Z a generáciu Alfa

Ingrid EMMEROVÁ^{*/}

Úvod

Faktory prostredia sú silne pôsobiace a rozhodujúce pri vzniku problémového správania u detí a mládeže, keďže všetko, čo ich obklopuje – rodina, rovesníci, škola, partia, masmédiá – má veľký vplyv na vytváranie postojov a hodnôt. Médiá zaraďujeme k významným socializačným činiteľom. Práve **internet a online priestor** ovplyvňujú pubescentov a adolescentov vo vysokej miere. Internet a najmä sociálne siete sú výraznou platformou, ktorá formuje myslenie a hodnoty detí a mládeže. Silný vplyv internetu prezentuje aj popularita youtuberov a influencerov, ich pôsobenia v pozitívnom i negatívnom smere.

Odborníci (Hollá a Bielčiková, 2023; Sejčová a Klimová, 2008) upozornili na vplyv mediálnych obsahov na dieťa z hľadiska vývinových špecifik:

- ▶ Tri až päťročné dieťa sleduje v médiách, predovšetkým v televízii, alebo na internete, krátke scény. Jeho pozornosť je udržiavaná iba v krátkom intervale. Dieťa popri pozeraní televízie uniká aj do vedľajších činností.
- ▶ Šesť až osemročné dieťa využíva pri sledovaní napínavého deja, príp. akčného filmu obranné mechanizmy, ako je zatváranie očí, hľadanie opory u rodičov a pod. V tomto období dieťa vníma a dokáže prejavíť súcit. Preskoky zo sledovania mediálneho obsahu do iných činností sú aj v tomto veku časté. Zároveň slúžia ako uvoľnenie napätia, znižujú stres a záťaž, ktoré môže vyvolať sledovanie jednotlivých mediálnych obsahov – v tomto veku sú to predovšetkým rozprávky a filmy.

^{*/} Prof. PhDr. Ingrid Emmerová, PhD., Pedagogická fakulta KU, Katedra pedagogiky a psychológie, Ružomberok, e-mail: ingrid.emmerova@ku.sk

-
- ▶ Deväť až desaťročné dieťa je už schopné komplexne porozumieť filmu a predkladanému televíznemu obsahu. Chlapci začínajú skrývať citové prejavy, ktoré v nich vyvolalo prijímanie mediálnych obsahov – sledovanie filmov. Dievčatá sa hanbia dávať najavo dojatie.
 - ▶ Jedenásťročné a staršie dieťa vie vystihnúť dejovú líniu konkrétneho príbehu, zároveň sa prejavuje schopnosť dištancovať sa od deja filmu. Rozprávanie o zakázaných filmoch pomáha vytvoriť si v partii určitú pozíciu a spomínaním drsných scén, ktoré deti videli, tiež rady šokujú autority.

Vplyv internetu na generáciu Z a generáciu Alfa

Základné a stredné školy navštevujú žiaci, ktorí sú súčasťou generácie Z (narodení po roku 2000, niekedy sa uvádza rozhranie rokov 1997 až 2012), alebo generácie Alfa (narodení po roku 2010, podľa ďalších zdrojov po roku 2013). Títo si nepamätajú svet bez moderných technológií, bez počítačov a internetu. Často moderné technológie ovládajú lepšie ako dospelí – rodičia, vychovávatelia či učitelia. Dokážu efektívne pracovať s informáciami, robiť viac vecí naraz, ale žijú vo virtuálnom svete (majú množstvo priateľov na sociálnej sieti, nie však v reálnom živote, viac komunikujú cez počítač ako tvárou v tvár).

Autori (Kurucová, 2018; Niklová a Hanesová, 2022) podrobnejšie charakterizovali príslušníkov novej generácie, ktorí sa narodili do digitálneho prostredia, označujú sa ako **digitálni domorodci** (Digital Natives), skúmajú ich aktivity na sociálnych sieťach, ako aj možné ohrozenia. Hollá a Bielčíková (2022) použili termín **screenager**. Screenageri sú podľa uvádzaných autoriek dnešní tínedžeri, ktorí ovládajú počítače, smartfóny a i., a trávajú čas prehliadaním internetu, hraním hier alebo konverzáciou prostredníctvom sociálnych médií. Opisujú platformy sociálnych médií ako kľúčový nástroj na spájanie a udržiavanie vzťahov, tvorivosť a spoznávanie iných kultúr a národov, žijú paralelne dva svety, skutočnú offline realitu a pre nich bezprostredný online svet.

V odbornej literatúre (napr. Ambrožová, 2020; Dulovics, 2022; Niklová, Dulovics a Stehlíková, 2022) sa zdôrazňuje výrazný vplyv online prostredia a najmä sociálnych sietí na **generáciu Z**. S tým súvisí aj youtuberstvo a influencerstvo (v aktívnej, či pasívnej podobe). Množstvo času tejto generácie vyplňajú práve digitálne aktivity. Podľa Ambrožovej a Kalibu (2022) facebookova generácia bola v priebehu jednej dekády nahradená instageneráciou alebo tiktokovou generáciou, pričom zo sociologického hľadiska túto kohortu zaraďujú pod jednu generáciu, a to generáciu Z.

Typickými znakmi generácie Z sú:

- ▶ Nepretržitá prítomnosť v online priestore.
- ▶ Kreatívne myslenie, hľadanie nových spôsobov a ciest.

-
- ▶ Participácia na dialógu v spoločnosti.
 - ▶ Vysoká miera kritickosti k iným.
 - ▶ Zameranie na vizualizáciu, preferovanie obrazu pred textom, dôležitosť značiek, farieb, obrázkov.
 - ▶ Globálnosť generácie.

Podobne aj pre **generáciu Alfa** je typické, že smartfóny a tablety sú súčasťou ich života od narodenia. Online prostredie je prirodzenou súčasťou ich života.

V zhode s Dulovicsom (2023) možno konštatovať, že sociálne siete sa svojou vnútornou štruktúrou, formami komunikácie, prezentáciou mediálneho obsahu, celkovým imidžom, ktorý prostredníctvom nich človek o sebe vytvára, stávajú výrazným socializačným činiteľom detí a mládeže. Poskytujú deťom, ale predovšetkým dospelým, priestor na sebarealizáciu, prijatie, identifikáciu, možnosť ovplyvňovať ostatných, či ďalšie benefity. Spôsob online prežívania sa za posledné obdobie výrazne zmenil, čo sa samozrejme premietlo do digitálnych skúseností detí a mládeže.

Gajdošová (2023) opísala „dieťa nového tisícročia“ ako technologicky veľmi vyspelé. Dostáva veľa podnetov, mnoho nových poznatkov, má veľa čiastkových informácií, ale jeho poznanie býva útržkovité a mnohým súvislostiam nerozumie, býva unavené z toľkého množstva informácií, motoricky nepokojné, neschopné sústrediť sa. Mnohí žiaci často nedokážu rozvážne, pokojne a morálne správne riešiť bežné životné konflikty a záťažové situácie so spolužiakmi, rovesníkmi, učiteľmi, rodičmi či súrodencami a problémové situácie riešia častejšie agresívne. Robia vážne chyby v sociálnej komunikácii a uplatňujú pri komunikovaní také negatívne emócie, ako hnev, iróniu, sarkazmus, nepriateľstvo, či nevraživosť.

Internet a najmä sociálne siete je platforma, ktorá formuje myslenie a hodnoty detí a mládeže. Silný vplyv internetu prezentuje aj popularita youtuberov. Podľa Moravčíkovej (2017) YouTube scéna vytvára výrazný predpoklad vzájomnej interakcie „influencerov“ a „followerov“, ich vzájomného pôsobenia a formovania sa v pozitívnom i negatívnom smere. Ide o mediálny fenomén s obrovskou popularitou i marketingovým potenciálom.

Ako uvádzajú Hollá a kol. (2023), pre generácie Z a Alfa je normálne žiť synchronne aktívny život *face to face* a v online prostredí. Jedným z nebezpečenstiev rozmachu sociálnych médií je nerealistické vnímanie života, aké vytvárajú ľudia, keď v médiách prezentujú krásu, úspech, slávu a peniaze. Dospelávajúci sú náchylní podľahnúť vplyvu osôb presadzujúcich v online médiách konvenčné štandardy krásy, bohatstva, popularity a pod. Môžu to byť známe i menej známe osobnosti zo šoubiznisu, influenceri, ale aj spolužiaci či kamaráti, ktorí prezentujú svoj život na sociálnych sieťach.

Internet je reálnou súčasťou života detí a mládeže. Výsledky objektívnych výskumov potvrdzujú, že žiaci základných a stredných škôl trávia veľa času

online. Z výskumu Diechovej (2023) vyplynulo, že 3 a viac hodín denne trávilo 31,93 % žiakov základných a 42,64 % stredných škôl. Šavrnichová, Almašiová a Holdoš (2023) dotazníkom zisťovali, koľko času v priemere strávia respondenti zo sociálne znevýhodneného prostredia a z bežnej populácie na internete počas týždňa a cez víkend. Zistili, že cez týždeň je to u respondentov zo sociálne znevýhodneného prostredia v priemere 5,01 hodiny za deň a u respondentov z bežnej populácie 4,73 hodiny za deň a cez víkend je to u respondentov zo sociálne znevýhodneného prostredia v priemere 5,97 hodiny za deň a u respondentov z bežnej populácie 6,06 hodiny za deň.

Prieskumy o správaní, ktoré súvisia so zdravím u 11, 13 a 15-ročných školákov v rámci projektu *Health Behavior in School-aged Children* tiež poukazujú na silný vplyv internetu na život žiakov. Podľa Husárovej (2023) došlo k nárastu rizikového využívania internetu pri položke „*nejedli, nespali kvôli internetu*“ u chlapcov vo veku 15 rokov a dievčat vo veku 13 a 15 rokov. V skupine dievčat vo všetkých sledovaných vekových kategóriách došlo k nárastu pri položke „*zanedbávali rodinu, priateľov, školské povinnosti alebo koníčky kvôli času strávenému na internete*“.

Rizikové správanie žiakov v súvislosti s online prostredím a jeho prevencia v škole

Pre súčasnú situáciu je typické, že sa rozširujú nové **negatívne javy spojené s médiami a informačnými technológiami**. Ich používanie prinieslo okrem mnohých výhod aj viaceré riziká či hrozby pre deti a mládež, osobitne pre pubescentov a adolescentov. Predovšetkým anonymné prostredie internetu predstavuje v tomto smere značné nebezpečenstvo. Vo vzťahu k online prostrediu môže ísť u žiakov o rizikové využívanie internetu (napr. neuvážené zverejňovanie údajov, vyhľadávanie nevhodných obsahov, nadmerný čas strávený na internete), ako aj rizikové, resp. problémové správanie v prostredí internetu (napr. kyberšikanovanie).

Kyberšikanovanie

V odbornej literatúre je kyberšikanovaniu venovaná najväčšia pozornosť. Napriek absencii reálnej fyzickej sily je veľmi zákerné a nebezpečné. Ako príklady môžeme uviesť obťažovanie alebo vyhrážanie prostredníctvom e-mailov alebo esemesiek, zverejňovanie ponižujúcich obrázkov alebo videí na internete, blogy, rozširovanie nepravdivých alebo skreslených informácií, upravených fotiek a pod., prezentovanie rôznych informácií pod menom nič netušiacej obete a i. V niektorých prípadoch môže ísť aj o kombináciu klasického šikanovania a kyberšikanovania: fyzické šikanovanie je natočené a následne zverejnené na internete, čo obeť ešte viac zraňuje a ponižuje.

Cyberhate alebo **hejtovanie**

Takto sa označujú na internete nenávistné prejavy. Môže to byť šírenie textov či videí, ktoré propagujú alebo ospravedlňujú extrémizmus, xenofóbiu, či rasizmus. Žiaci si neuvedomujú, ako môže hejtovanie zasiahnuť samotné obete. Má tiež negatívne následky pri šírení nenávistných prejavov extrémistického alebo radikalistického charakteru.

Kybergrooming

Vo vzťahu k online priestoru je potrebné upozorniť na kybergrooming. Predstavuje také správanie osoby na internete, ktoré vyvolá v obeti falošnú dôveru a presvedčí ju, aby sa osobne stretli. Motívom takého správania je sexuálne zneužitie, fyzické násilie alebo zneužitie obete na pornografiu, či prostitúciu.

Body shaming

Je ďalšie riziko v súvislosti s virtuálnym prostredím, na ktoré treba poukázať. Vzniká ako negatívny dôsledok prezentovaného ideálu krásy, najmä prostredníctvom sociálnych sietí. Tí, ktorí sa od ideálu a trendu odlišujú, sú ponižovaní, čo môže prerásť až do šikanovania, či kyberšikanovania.

Sexting

Anonymné prostredie internetu ohrozuje deti a mládež aj v súvislosti so sexuálne rizikovým správaním. Sexting zaradujeme medzi rizikové správanie, jeho možné negatívne dôsledky si mladí ľudia neuvedomujú. Je to elektronické rozposielanie textových správ, vlastných fotografií, či vlastného videa so sexuálnym obsahom. Najčastejšie ide o rozposielanie erotických fotografií/videa medzi partnermi. Sexting možno hodnotiť ako rizikové správanie. Rozposielaný citlivý materiál možno ľahko zneužiť, napr. po rozchode môže jeden z partnerov tieto materiály šíriť prostredníctvom mobilu či internetu. Vážnym rizikom je tiež skutočnosť, že citlivý materiál možno poslať aj cudziemu človeku (anonymné prostredie internetu umožňuje vydávať sa za spolužiaka/spolužiačku, vylákание intímnej fotky vydieraním a pod.).

Online výzvy

Je nutné poukázať na riziká online výzvy (challenges) prostredníctvom internetu. Môžu byť zamerané pozitívne, napr. rôzne kampane. Veľké množstvo výziev však môže osobám (často v detskom veku), ak sa do nich zapoja, spôsobiť vážnu fyzickú, či psychickú ujmu. Nebezpečné výzvy v online prostredí nabádajú užívateľa internetu k nebezpečnému správaniu, ktoré môže spôsobiť aj vážnu zdravotnú ujmu (napr. zapojiť sa do plnenia nebezpečných úloh, pri plnení ktorých sa užívatelia fotografujú, či natáčajú).

Excesívne používanie internetu

Ide o nadmerné používanie internetu, ktoré vedie ku komplikáciám v rôznych oblastiach života. Môže sa rozvinúť až do vyslovene **návykového závislostného správania (internetová závislosť – netolizmus)**. Pri deťoch a mládeži je rozšírenejšie práve excesívne používanie internetu.

Nevhodný obsah

Na internete sa deti a mládež môžu dostať k rôznemu nevhodnému obsahu, ktorý môže negatívne pôsobiť na psychický a morálny vývin, či už je to násilie a agresivita, pornografia a sexuálna promiskuita, ale i rasizmus. Ďalej je to ohrozenie tvorby adekvátneho hodnotového systému a utváranie predsudkov. Anonymita internetu je pre deti a mládež priestorom na flirtovanie, nadväzovanie kontaktov, experimentovanie, získavanie informácií o sexualite. V prostredí internetu sa môžu dostať k materiálu neprimeranému ich veku, môžu prekračovať hranice vhodného správania a tiež sa môžu stať obeť sexuálneho obťažovania.

Zneužitie osobných údajov a sebaodhaľovanie

je ďalší vážny problém. Deti a mládež nepremyslene zverejňujú osobné a citlivé informácie o sebe a svojej rodine, ktoré možno zneužiť.

Problémy v oblasti medziľudských vzťahov a sociálnych spôsobilostí

Treba tiež upozorniť, že žiaci majú problémy pri medziľudských vzťahoch a sociálnej spôsobilosti (napr. pri spolupráci v skupine, neschopnosť efektívne riešiť konflikty a pod.).

Prevenia sa v Slovenskej republike uskutočňuje v súlade s výkonovými a obsahovými štandardmi výchovného poradenstva prostredníctvom podporných úrovní. Prevencia rizikového a online rizikového správania sa detí a mládeže na Slovensku sa uskutočňuje primárne v školách a školských zariadeniach. Podľa aktuálnej legislatívy systém poradenstva a prevencie tvoria zariadenia poradenstva a prevencie a v školách pedagogickí zamestnanci, školský podporný tím, alebo odborní zamestnanci školy.

Personálne zabezpečenie prevencie v školách, čiže realizátori prevencie, zohrávajú dôležitú úlohu. Prevenciu môžu realizovať pedagogickí i odborní zamestnanci škôl (z nich najmä sociálni pedagógovia a školskí psychológovia; pri ich vysokoškolskej príprave je adekvátny priestor venovaný práve prevencii a realizácia prevencie je explicitne uvedená aj v ich kompetenčných profilochoch). Participovať na prevencii by mali všetci učitelia školy. Od pedagogických a odborných zamestnancov škôl a školských zariadení sa v súvislosti s prevenciou podľa Hollej a kol. (2023) očakáva, že:

-
- ▶ odovzdajú základné informácie o digitálnom svete,
 - ▶ primerane veku vysvetlia oblasť mediálnej/internetovej komunikácie,
 - ▶ informujú o výhodách a nevýhodách médií a internetu,
 - ▶ kooperujú s odborníkmi a rodičmi,
 - ▶ učia žiakov základným digitálnym zručnostiam,
 - ▶ učia žiakov kritickému mysleniu, práci s textom, aby si vedeli overiť niektoré informácie a nenechali sa ovplyvniť nedôveryhodnými informáciami,
 - ▶ oboznamujú žiakov s potenciálnymi online ohrozeniami, konfliktmi, ktoré sa ich môžu bytostne dotýkať a následne ich vedú ku konštruktívnemu riešeniu.

Obsahový štandard pre prevenciu problematického používania digitálnych technológií, sociálnych sietí a videohier (Tichý, Vojtová, Božík, Kříž, 2023) zdôrazňuje potrebu prevencie v týchto oblastiach aj samostatne, nielen pri prevencii užívania digitálnych technológií. Vymedzuje vedomosti (poznatky a informácie), spôsobilosti (kompetencie) a zručnosti, ktoré je potrebné pri uskutočňovaní prevencie v školách zohľadniť. Cieľom je vybaviť žiakov kľúčovými kompetenciami primerane ich veku, aby zvládli využívať digitálne technológie bez toho, aby im začali ovládať život a nezdravým spôsobom zapíňať ich čas, ale zároveň, aby boli plnohodnotnými členmi spoločnosti 21. storočia.

Záver

Žiaci základných a stredných škôl sú síce digitálne zruční, ale nedostatočne mediálne gramotní. Je nevyhnutné naučiť ich moderné technológie eticky využívať, realizovať tiež prevenciu virtuálnych ohrození a rizík, v neposlednom rade pomôcť žiakom fungovať v reálnych medziľudských vzťahoch. Nesmierne dôležitá je aj úroveň mediálnej gramotnosti rodičov, aké pravidlá zavedú deťom pri surfovaní po internete, či používaní mobilného telefónu.

Súčasná situácia akcentuje pri realizovaní prevencie v školskom prostredí dva aspekty, aby sa žiaci základných a stredných škôl:

1. nedopúšťali problémového správania, ktoré môže prerásť až do páchania trestnej činnosti,
2. nestali obeťou (napr. kyberšikanovania).

Okrem **špecifickej prevencie**, zameranej na jednotlivé druhy problémového správania, je v škole potrebné realizovať aj **nešpecifickú prevenciu**. Pri nej je nutné u žiakov rozvíjať sociálne spôsobilosti, podporovať efektívne riešenie problémov a konfliktov, rozvíjať sociálnu komunikáciu, empatiu i asertívne správanie.

V školách **nestačí eliminovať rizikové správanie žiakov**, je tiež potrebné **realizovať aktivity na podporu sociálnych vzťahov** žiakov v triedach, ako aj vzťahov medzi žiakmi a učiteľmi. Je vhodné poskytovať žiakom odborné poradenstvo online (napr. IPčko) a kontakty zverejniť v školách. Nezabúdať na mediálnu výchovu a rozvoj kritického myslenia, ponúkať zaujímavé alternatívy k online aktivitám.

Príspevok je výstupom projektu KEGA 012KU-4/2022 Bezpečnosť školského prostredia – nová výzva pre rozvoj vybraných kompetencií učiteľov základných a stredných škôl.

Resumé

Príspevok približuje generáciu Z a generáciu Alfa, s osobitným zreteľom na vplyv internetu. Prezentuje rizikové správanie žiakov základných a stredných škôl v súvislosti s online prostredím a jeho prevenciu v škole.

Summary

The paper introduces Generation Z and Generation Alpha, with a particular focus on the impact of the Internet. It presents the risk behaviour of primary and secondary school pupils in relation to the online environment and its prevention at school.

Literatúra

AMBROŽOVÁ, P. – KALIBA, M. a kol.: *Insta generace: Instagram jako fenomén mladé generace: rizika a možnosti preventivního využití*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2022, 68 s. ISBN 978-80-7435-881-4

AMBROŽOVÁ, P.: *Nové formy školního podvádění a vyrušování v kontextu digitálního vzdělávání*. Hradec Králové: PF UHK, 2020, 230 s. ISBN 978-80-7465-451-0

DIECHOVÁ, E.: *Aktuálne otázky rizikového správania žiakov v školskom prostredí*. Žilina: Edis, 2023, 84 s. ISBN 978-80-554-2108-7

DULOVICS, M.: Vybrané virtuálne ohrozenia generácie Z a možnosti ich prevencie. In: *Swiat na trajektorii cierpienia*. Dabrowa Gornicza: WSB, 2022, s. 217 – 225. ISBN 978-83-66794-75-7

DULOVICS, M.: Zapájanie žiakov základných škôl do (ne)bezpečných online výziev. In: KALIBA, M. – AMBROŽOVÁ, P. a kol.: *Čtyři pohledy na net generaci: online rizika a jejich prevence optikou multioborového výzkumu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2023, s. 36 – 43. ISBN 978-80-7435-914-8

GAJDOŠOVÁ, E.: Pozitívny model slovenskej školy v kontexte aplikácie pozitívnej psychológie a podpory duševného zdravia. *Podpora a rozvoj duševného zdravia v školách*. Žilina: IPV, 2023, s. 261 – 269. ISBN 978-80-89902-30-9

-
- HOLLÁ, K. a kol.: *C.Y.B.E.R. metodická príručka k prevencii kyberagresie*. Nitra: UKF, 2023, 323 s. ISBN 978-80-558-2021-7
- HOLLÁ, K. – BIELČIKOVÁ, K.: *Prevencia kyberagresie posilňovaním sebaobrazu a sebaúcty u screenagerov*. 2022. Dostupné na: www.prohuman.sk
- HOLLÁ, K. – BIELČIKOVÁ, K.: *Mediálna výchova a kyberohrozenia*, Nitra: PF UKF, 2023, 164 s. ISBN 978-80-558-2097-2
- HUSÁROVÁ, D.: *Využívanie moderných technológií*. In: *Sociálne determinanty zdravia školákov HBSC – Slovensko – 2021/2022*. Košice: UPJŠ, 2023, s. 441 – 464. ISBN 978-80-574-0214-5
- KURUCOVÁ, Z.: *Aktivity digitálnych domorodcov na sociálnych sieťach*. In: *Pedagogická revue*. 2018, č. 1, s. 46 – 59. ISSN 1335-1982
- MORAVČÍKOVÁ, E.: *Fenomén novodobých idolov mládeže v online prostredí: Youtuberi*. In: *Mládež a spoločnosť*. 2017, č. 4, s. 17 – 23. ISSN 1335-1109
- NIKLOVÁ, M. – DULOVICS, M. – STEHLÍKOVÁ, J.: *Generation Z in the virtual environment – competencies and risks*. Poldruk: 2022, 199 s. ISBN 978-80-949543-3-8
- NIKLOVÁ, M. – HANESOVÁ, D.: *Vybrané virtuálne ohrozenia u generácie Z – aktuálne problémy a nové výzvy pre sociálneho pedagóga*. In: *Retrospektívy, súčasnosť a perspektívy sociálnej pedagogiky*. Trnava: UCM, 2022, s. 77 – 88. ISBN 978-80-568-0522-0
- SEJČOVÁ, Ľ. – KLIMOVÁ, Ľ.: *Násilie v médiách a jeho vplyv na deti a mládež*. In: *Vychovávateľ*. 2008, č. 7. ISSN 0139-6919
- ŠAVRNOCHOVÁ, M. – ALMAŠIOVÁ, A. – HOLDOŠ, J.: *Špecifiká excesívneho používania internetu u detí a dospelých zohľadneného prostredia*. In: *Bezpečnosť detí v digitálnom priestore*. Ružomberok: Verbum, 2023, s. 112 – 126. ISBN 978-80-561-1066-9
- TICHÝ, Ľ. – VOJTOVÁ, Z. – BOŽÍK, M. – KŘÍŽ, T.: *Odborná činnosť prevencia rizikového správania. Štandardy*. 2023. www.vudpap.sk

Niekoľko teoretických a praktických poznámok k predmetu umenie a kultúra

Viera JAKUBOVSKÁ^{*/}

Na úvod

Na Slovensku už niekoľko rokov existuje vo vzdelávaní dvojúrovňový participatívny model riadenia škôl v podobe štátneho vzdelávacieho programu (ŠVP) a školského vzdelávacieho programu (ŠkVP). ŠVP je hierarchicky najvyšší cieľovo programový dokument vzdelania, ktorý zahŕňa rámcový model absolventa, rámcový učebný plán školského stupňa a jeho rámcové učebné osnovy. Obsahuje tiež hlavné princípy a ciele vzdelanostnej politiky štátu, ako aj demokratické a humanistické hodnoty, na ktorých je národné vzdelávanie založené. Je záväzným pedagogickým dokumentom na štátnej úrovni a tiež *„je východiskom pre vytvorenie individuálneho školského vzdelávacieho programu školy, kde sa zohľadňujú špecifické lokálne a regionálne podmienky a potreby“* (ŠVP ISCED 3A, s. 3). ŠkVP školy predstavuje druhú úroveň participatívneho modelu riadenia výchovy a vzdelávania na Slovensku. Štát dáva dôveru školám, aby si podľa vlastných potrieb vytvorili modifikované školské vzdelávacie programy, ktorých základom je štátny vzdelávací program. Robia to na základe požiadaviek miest, obcí a tiež regiónov, ktoré premietajú do obsahu vzdelania vo voľných hodinách. Takýmto spôsobom poskytuje štát školám možnosť profilovať sa a vychádzať v ústrety potrebám a záujmom školy, učiteľom, študentom a praxi.

Ak sa pozrieme na viaceré ŠVP, nájdeme v nich rovnakú štruktúru. Obsahujú:

- (a) všeobecné ciele výchovy a vzdelávania;
- (b) charakteristiku jednotlivých stupňov vzdelávania;
- (c) profil absolventa;
- (d) vzdelávacie oblasti a prierezové témy;
- (e) vzdelávacie štandardy;
- (f) rámcové učebné plány.

^{*/} Doc. Viera Jakubovská, PhD., Filozofická fakulta UKF v Nitre, Katedra filozofie, vjakubovska@ukf.sk

Obsahujú aj ďalšie informácie, napríklad: osobitosti a podmienky na výchovu a vzdelávanie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami; organizačné podmienky na výchovu a vzdelávanie; povinné personálne zabezpečenie; povinné materiálno-technické a priestorové zabezpečenie; podmienky na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri výchove a vzdelávaní.

Obsah ŠVP pre vyššie sekundárne vzdelávanie je rozdelený do siedmich vzdelávacích oblastí, ktoré vychádzajú z definovania obsahu vzdelávania a z kľúčových kompetencií. Vzdelávacie oblasti sú okruhy, do ktorých patrí problematika vyčlenená z obsahu celkového vzdelávania a z formulovania kľúčových kompetencií. Obsah vzdelávacej oblasti je rozčlenený do vybraných učebných predmetov. Prostredníctvom vzdelávacích oblastí *„sa vo vyučovaní preferuje medzipredmetový prístup, ide o rozvíjanie kooperácie jednotlivých učebných predmetov. Vzdelávacie oblasti sú okruhy, do ktorých patrí problematika príbuzných vyučovacích predmetov. Zabezpečujú nadväznosť a previazanosť obsahu jednotlivých vyučovacích predmetov patriacich do konkrétnej oblasti“* (Predanociová, 2015. s. 19). Vzdelávacia oblasť umenie a kultúra na vyššom sekundárnom vzdelávaní obsahuje len jeden predmet – **umenie a kultúra**. Na nižšom strednom vzdelávaní sa do tejto vzdelávacej oblasti dostali dva predmety – **výtvarná a hudobná výchova** (Inovovaný ŠVP pre 2. stupeň ZŠ, s. 6). Obsah predmetu umenie a kultúra na vyššom strednom vzdelávaní presahuje obsah predmetov výtvarná a hudobná výchova. Následne aj ciele, ktoré sa definujú v predmete umenie a kultúra na vyššom strednom vzdelávaní sú širšie, zahŕňajú sebaosvojenie si fenoménov, ktoré začleňujeme nielen do výtvarnej a hudobnej výchovy, ale aj do mimoumeleckého estetického a praktickej estetiky (estetiku životného a pracovného prostredia, zariadovanie interiérov, skrášľovanie tela ako plastické operácie, nechtový dizajn, korzety, tetovanie, móda, tradičné i nové formy trávenia voľného času, shopping a tiež iné súčasti kultúry ako len umenie): vedu, techniku, dejiny, spoločnosť a iné.

Pre každý predmet, ktorý sa nachádza v ŠVP existuje vzdelávací štandard. Je to špecifický kurikulárny dokument, ktorý sa skladá z obsahového a výkonového štandardu. Oba sú navzájom prepojené. Vzdelávací štandard predstavuje všeobecné učebné ciele, ktoré sa zameriavajú na jadro učebného obsahu. Učebný obsah je konkretizovaný v učebných cieľoch, ktoré vyjadrujú kľúčové myšlienky konkrétneho učebného predmetu. Vzdelávací štandard predmetu umenie a kultúra chápeme predovšetkým ako program na rozvíjanie individuálnych učebných a tvorivých, socioafektívnych schopností študentov, ich postojov a hodnotových orientácií. Pozostáva z charakteristiky príslušného predmetu a základných učebných cieľov, ktoré sa konkretizujú vo výkonovom štandarde – v systéme výkonov, ktoré sú vyjadrené kognitívne odstupňovanými konkretizovanými cieľmi (učebnými požiadavkami). Tie predstavujú normu pre študenta. Učitelia ich môžu detailnejšie špecifikovať, konkretizovať a rozvíjať

(napríklad v podobe učebných úloh – tvorivých zadaní alebo odstupňovať jednotlivé výkony podľa kognitívnych možností študentov).

Výkonový štandard je ucelený systém výkonov, ktoré sú vyjadrené odstupňovanými a konkretizovanými cieľmi – učebnými požiadavkami. Učitelia ho môžu detailnejšie špecifikovať, konkretizovať a rozvíjať vzhľadom na vekové dispozície, či iné špecifiká žiakov. Súčasťou naplnenia výkonového štandardu je explicitne uvedený časový horizont, v ktorom je možné stanoviť dosiahnutie a meranie jednotlivých výkonov žiakov v konkrétnych ročníkoch a stupňov vzdelávania. Vo formulácii výkonového štandardu sú použité činnostné slovesá vyjadrujúce jednotlivé nižšie myšlienkové úrovne (žiaci vymenujú, definujú, určia a pod.) a slovesá reprezentujúce vyššie úrovne myslenia (žiaci aplikujú, analyzujú, hodnotia, tvoria a pod.). Štruktúrované učivo podľa jednotlivých tematických celkov tvorí obsahový štandard. Učitelia si môžu obsah tvorivo modifikovať vo vymedzenom tematickom celku. Cieľom obsahového štandardu je rozvíjať činnostne orientované vyučovanie a v ňom pomáhať študentom rozvíjať si nielen hotové pamäťové významy, ale zároveň si vytvárať pomocou rôznych metód (analytických, interpretačných, komparatívnych a i.) nové poznatky. Je konkretizovaný prostredníctvom pojmov a vzťahov medzi nimi, tie tvoria spolu s faktami kľúčové prvky vnútornej štruktúry učebného obsahu. Špecifikuje obsahovú náplň samotného výkonu. Obsah jednotlivých tematických celkov je pre učiteľa záväzný. Napriek tomu zostáva učiteľovi dostatok priestoru, aby obsah tvorivo modifikoval podľa podmienok školy, zloženia študentov v triede, regiónu a pod.

Charakteristika predmetu umenie a kultúra

Súčasťou vzdelávacieho štandardu jednotlivých predmetov je aj charakteristika predmetu. Tá je daná pre predmet umenie a kultúra takto:

„V predmete umenie a kultúra sa žiaci oboznamujú s priestorom kultúry a umenia prostredníctvom tematických celkov, ktoré sú zamerané na komplexné vnímanie kultúry a umenia v súvislostiach súčasných kultúrnych, spoločenských, ekonomických a politických procesov“ (Inovovaný ŠVP, Umenie a kultúra – gymnázium so štvor- a päťročným vzdelávacím programom, s. 2).

Učitelia vedú študentov ku komplexnému vnímaniu kultúry a umenia v súčasných kultúrnych, spoločenských, ekonomických a politických súvislostiach. Vytvárajú dostatočný priestor na diskusiu o aktuálnom poznaní študentov, vytvárajú/simulujú situácie, v ktorých študenti aktívne reflektujú súčasné umenie a kultúru, diskutujú, argumentujú a interpretujú umelecké diela. Takto učitelia v predmete umenie a kultúra pomáhajú rozvíjať u študentov ich myslenie, zručnosti, formovať názory a postoje. Predmet umenie a kultúra obsahuje aj prvky, ktoré ho prepájajú s inými vyučovacími predmetmi, napr. dejepisom, geografiou, etickou výchovou, estetickou výchovou, slovenským

jazykom a literatúrou a inými. Je dôležité naučiť študentov reflektovať aj tieto kontexty. Pri charakteristike predmetu umenie a kultúra sa veľký dôraz kladie na to, aby študent dokázal:

- ▶ využívať základné kultúrne nástroje, pomocou ktorých si osvojuje kultúrne statky (jazyk, symboly, vyjadrovacie prostriedky jednotlivých druhov umenia a i.),
- ▶ rozlišovať rôzne súčasti kultúry a umenia (vedu, techniku, náboženstvo, vydeľovať jednotlivé umelecké druhy a žánre),
- ▶ rozumieť úlohe umenia a kultúry vo svojom živote a v živote celej spoločnosti,
- ▶ rozlišovať hlavné umelecké a kultúrne smery, prúdy a druhy,
- ▶ opisovať a verbalizovať svoje zážitky z vnímania umeleckých diel a príkladov mimo umeleckého estetického,
- ▶ pochopiť význam a hodnotu umenia v živote jednotlivca a spoločnosti,
- ▶ rozvíjať svoj záujem o kultúrne dedičstvo svojho regiónu, národa a štátu,
- ▶ zoznámiť sa s kultúrou iných národov,
- ▶ pochopiť význam kultúrnych a umeleckých pamiatok (v regionálnom, národnom a aj globálnom kontexte),
- ▶ získať vedomosti a rozvíjať porozumenie k súčasnej umeleckej a kultúrnej tvorbe,
- ▶ získať informácie o miestnom, národnom, európskom a svetovom dedičstve,
- ▶ podieľať sa na rozvíjaní zodpovedného postoja k hodnotám národnej kultúry a iných kultúr,
- ▶ rozvíjať kultivovanú umeleckú, vizuálnu, akustickú, jazykovú a pohybovú gramotnosť a iné (Inovovaný ŠVP, Umenie a kultúra – gymnázium so štvor- a päťročným vzdelávacím programom, s. 2).

Aplikačná časť – spoločensko-historický kontext

V predmete umenie a kultúra sa študenti oboznamujú s problémami kultúry a umenia, ktoré sú zamerané na vnímanie kultúry a umenia v spoločensko-historických, interdisciplinárnych a globálnych kontextoch. Každý z týchto kontextov je dôležitý. Spoločensko-historický kontext upozorňuje študentov na to, že všetko, čo vzniká v spoločnosti ako umelecký, mimoumelecký alebo kultúrny výtvor, vzniká v určitom čase a priestore, a preto je dôležité vedieť ho vnímať kontextuálne. V prípade, že sa mení kontext, mení sa aj význam vybraného diela a v prípade, že s ním chceme ďalej pracovať, dielo je treba

redefinovať a reinterpretovať v novom kontexte. Ako príklad si zoberme dve umelecké diela: dielo Madona s dieťaťom od Giotto (1267 – 1337)¹ talianskeho maliara a architekta ranej renesancie, ktorý bol výrazne ovplyvnený ešte gotickým maliarstvom a dielo Sixtínska madona od Raffaela (1483 – 1520)² talianskeho maliara a architekta florentskej školy vrcholnej renesancie. Autori stvárňovali rovnakú tému – madonu s dieťaťom. Napriek tomu, už na prvý pohľad vidíme, že ich stvárnenie madony a dieťaťa je rozdielne.

55 Giotto: Madona s dieťaťom, pŕíblžné 1320–1330, 85 x 62 cm

Giotto: Madona s dieťaťom, 1330

Raffael: Sixtínska madona, 1512 – 1513

Raffaelova madona je mladá a krásna, plná života, prirodzená. Jej telo je namaľované v duchu antickej kalokagatie (gr. καλοκαγαθία, z καλός κάγαθός, καλός – fyzicky krásny, καί – spojka a, αγαθός – dobrý – v duchu harmonického súladu a vyváženosti fyzickej a duševnej krásy človeka). Hoci je Giotto známy ako maliar ranej renesancie (medzi nimi je viac ako 200-ročný časový rozdiel), pri maľovaní svojej madony sa pridržiaval ešte stredovekého kánonu zobrazovania ženskej postavy, v ktorom sa nekládol dôraz na kalokagatiu, naopak, zdôrazňovala sa nadradenosť vnútornej krásy nad vonkajšou krásou, výraz tváre bol strnulejší, oči boli namaľované dôraznejšie a väčšie. Dôraz sa kládol na výraz tváre a na oči, ktoré sa podľa viacerých teoretikov, kritikov umenia, ale tiež filozofov umenia zobrazovali rozdielne u žien a u mužov. Ženské oči sa zobrazovali väčšie ako mužské na rozdiel od úst, ktoré boli u žien zobrazované menšie ako mužské.

N. Puškareva (ruská etnologička) skúmala ženské telo, predovšetkým ženské ústa a oči v stredoveku. Zistila, že iné spôsoby používania ženských úst ako na prijímanie potravy sa považovali za neprípustné. Negatívne konotácie

¹ GIOTTO DI BONDONE (pôv. meno Angiole di Bondone) (1267 – 1337) bol taliansky maliar a architekt, ktorý tvoril v období nástupu ranej renesancie.

² RAFFAEL známy aj ako Raffaello Santi, Raffaello de Urbino alebo Rafael Sanzio de Urbino (1483 – 1520) bol taliansky renesančný maliar a architekt florentskej školy v období vrcholnej renesancie.

nepovoleného používania úst sa spájali s krikom, plačom, smiechom („zhrešila, smejúc sa do sĺz“) alebo vysmievaním. „Dobrá“ žena sa v ikonografii zobrazovala s malými „mlčiacimi“ ústami alebo pevne stisnutými perami. Také sú typické črty tváre Panny Márie a svätých. Opakom „dobrej“ ženy bola „zlá“ žena, ktorej ústa sa nezavrú, kričí, ohovára, je hrozbou pre autokraciu v rodine a tiež v spoločnosti (Puškareva, 2005, s. 85). V stredoveku prevládal názor, že nadmerná záľuba v kráse je prejavom zmyslovej žiadostivosti a odsúdeniahodné je aj to, ak sa umenie využíva na iné ciele ako náboženské a výchovné. Umenie malo v stredoveku predovšetkým didakticko-morálne ciele (Jakubovská, 2000, s. 109 – 167). Ďalšie rozdiely vidíme v zobrazení dieťaťa. Dieťa je u Giotta zobrazené inak ako u Raffaela. Rafaelovo dieťa je prirodzené, živé, realistickejšie zobrazené než dieťa u Giotta, ktoré má tvár dospelého človeka, je strnulé a len veľmi málo pripomína skutočné dieťa. Takto by sme mohli pokračovať v interpretácii a komparácii týchto diel.

Úloha: Leonardo da Vinci – Marcel Duchamp (kontextuálne skúmanie)

Porovnajte spoločensko-historický, umenovedný a estetický kontext diela L. da Vinciho: Mona Lisa a M. Duchampa: Fúzatá a bradatá Mona Lisa. Pokúste sa odpovedať aj na otázku ako je možné, že M. Duchamp začiatkom 20. storočia vytvoril dielo, ktoré podľa niektorých umeleckých kritikov znevážilo dielo významného renesančného maliara.

Zadanie

1. Do akého obdobia (v dejinách umenia) zaradíte L. da Vinciho a M. Duchampa?
2. Čím sa charakterizuje dadaizmus? Vymenujte aj iných predstaviteľov dadaizmu a ich diela.
3. Na čo kládol M. Duchamp väčší dôraz – na dielo alebo proces tvorby? Prečo?

Leonardo da Vinci: Mona Lisa
(1503-1505)

M. Duchamp: Fúzatá a bradatá
Mona Lisa, 1919

Ciele predmetu umenie a kultúra

Vyučovacie ciele je základnou kategóriou pedagogiky a didaktiky (J. Průcha a kol., 2003). Vyjadruje zámery vzdelávania a účely, ku ktorým má vzdelávanie smerovať. Vyučovacie ciele predstavujú výsledok vyučovania a tých zmien, ku ktorým sa vyučovacím procesom dospelo (Bajtoš, 2013). Od cieľa sa odvíja celý proces výchovy – obsah, formy, metódy a prostriedky výchovy. Cieľ je výsledok konania, o ktorý sa usilujeme a výchovný cieľ je to, o čo sa usilujeme výchovnými prostriedkami. A. Vališová – H. Kasíková (2011, s 137) píše, že „*vyučovací cieľ chápeme ako zamýšľané zmeny v učení a rozvoji žiaka (vo vedomostiach, zručnostiach, vlastnostiach, hodnotových orientáciách, osobnostnom a sociálnom rozvoji jedinca), ktoré majú byť dosiahnuté vo vyučovaní. Ide teda o predpokladaný, očakávaný výsledok vyučovania, ku ktorému smerujú žiaci v súčinnosti a učiteľom*“ (Vališová – Kasíková, 2011). Ciele sa zvyknú deliť na hlavné (všeobecné, komplexné) a špecifické (čiastkové, rámcové). I. Turek (2008, s. 58-59) spomína niekoľko autorov, ktorí vytvárajú rôzne taxonómie cieľov:

a) taxonómiu cieľov podľa B. S. Blooma – tvorí ju šesť hierarchicky usporiadaných kategórií cieľov:

1. vedomosti (znanosti)	4. analýza
2. porozumenie	5. syntéza
3. aplikácia	6. evalvácia alebo hodnotiace posúdenie

b) taxonómiu cieľov podľa B. Niemierka – vydeľuje štyri úrovne vzdelávacích cieľov:

1. zapamätanie informácií/poznatkov)	3. aplikácia informácií/použitie poznatkov v typických situáciách – riešenie typicky školských úloh – špecifický transfer
2. porozumenie informáciám/poznatkom	4. aplikácia informácií/použitie poznatkov v problémových situáciách – nešpecifický transfer

c) taxonómiu cieľov podľa D. M. Kratwohla (v afektívnej oblasti) – vydeľuje päť formálnych kategórií, ktoré sa členia na podkategórie:

1. prijímanie	4. integrovanie hodnoty
2. reagovanie	5. začlenenie hodnoty do charakterovej štruktúry osobnosti
3. oceňovanie hodnoty	

d) taxonómiu cieľov podľa M. Simpsona v psycho-motorickej oblasti:

1. vnímanie činnosti, zmyslová činnosť	4. mechanická činnosť, zručnosť
2. pripravenosť na činnosť	5. komplexná automatická činnosť
3. napodobňovanie činnosti, riadená činnosť	6. prispôsobovanie, adaptácia činnosti
	7. tvorivá činnosť a iné taxonómie

Viacerí autori vydeľujú: kognitívne ciele (Predanocyová, Bloom, Andersonová, Niemierko), socio-afektívne ciele (Krathwohl, Williams) a psychomotorické ciele (Simpsonová, Harrowová). Kognitívne ciele sú orientované na rozvoj poznávacích procesov študenta. Zahŕňajú vedomosti, intelektuálne spôsobilosti, poznávacie schopnosti, vnímanie, myslenie, tvorivosť, pamäť, reč. Socio-afektívne ciele sa koncentrujú na tvorbu postojov, hodnotových orientácií. Psychomotorické ciele sa spájajú s rozvíjaním senzoricko-motorických zručností, návykov a schopností. V predmete umenie a kultúra sa vyčleňuje celý súbor cieľov, ktoré sa sledujú. Ciele predmetu umenie a kultúra sú sformulované takto:

„*Žiaci:*

- ▶ *si kultivujú umeleckú, estetickú, vizuálnu, akustickú, jazykovú a pohybovú gramotnosť,*
- ▶ *si rozširujú skúsenosti s aktívnou tvorbou v rámci projektov v oblasti rôznych druhov umení a médií,*
- ▶ *rozlišujú hlavné umelecké a kultúrne smery, prúdy a druhy,*
- ▶ *kriticky reflektujú súčasnú ponuku vizuálnej kultúry a médií,*
- ▶ *rozvíjajú si porozumenie súčasnej umeleckej a kultúrnej tvorbe,*
- ▶ *verbálne alebo neverbálne interpretujú vlastné umelecké zážitky,*
- ▶ *vyjadrujú vlastné myšlienky, skúsenosti a emócie prostredníctvom rôznych médií,*
- ▶ *zaujímajú zodpovedný postoj k hodnotám národnej kultúry,*
- ▶ *rešpektujú hodnoty a rozdiely kultúr iných národov,*
- ▶ *si rozvíjajú povedomie o vlastnej kultúrnej identite“ (Inovovaný ŠVP, Umenie a kultúra – gymnázium so štvor- a päťročným vzdelávacím programom s. 3).*

Tieto ciele môžeme dosiahnuť na hodinách umenia a kultúry rozličným spôsobom, závisí od tvorivosti učiteľa a tiež od toho, do akej miery sa študent orientuje v danej problematike (zaujíma sa o umenie, pozná dejiny nejakého druhu umenia, ako dokáže teoretické znalosti a vlastné skúsenosti aplikovať do praxe a tiež od možností školy a pod.). Predmet umenie a kultúra svojim obsahom a rozsahom vyučovacích hodín dáva učiteľovi veľa možností ako naučiť študenta pracovať s faktami, informáciami a vlastnými skúsenosťami.

Aplikačná časť

Pre demonštráciu sme si vybrali cieľ, ktorý je popísaný v Inovovanom ŠVP takto: *žiaci/študenti si „rozvíjajú porozumenie k súčasnej umeleckej a kultúrnej tvorbe“*. Tento cieľ je široký a možno s ním pracovať rozličným spôsobom. My

sme si vybrali netradičnú výstavu, ktorá bola v Nitrianskej galérii (2018). Ukázať ako môžu študenti reflektovať túto výstavu, poprípade jednotlivé jej diela nie je jednoduché, pretože samotná návšteva takejto netradičnej výstavy predpokladá určitú teoretickú prípravu: nielen definovanie pojmu umenie, umelecké dielo, ale aj ich redefinovanie v postmoderne. Týmto príkladom sa snažíme pripraviť študentov na vzhliadnutie umeleckých diel, ktoré vznikajú v súčasnosti a ktoré sa vymykajú tradičnej predstave o umeleckom diele, pokiaľ ide o to, čo a ako sa zobrazuje. Zameriame sa výlučne na vnímanie umeleckého diela, ako na nás pôsobí a čo v nás vyvoláva. Ak by sme sa chceli orientovať na to, prečo práve takto umelec zobrazuje to, čo zobrazuje a čo ho k tomu vedie (individuálny kontext a tiež spoločensko-historický), to by sme inak pristupovali k tomuto cieľu.

Spomenieme niekoľko príkladov z tejto netradičnej výstavy. Výstava mala názov Fetiše súčasnosti. V regionálnych novinách sa o tejto výstave písalo vo viacerých článkoch, pretože vyvolala nielen záujem, ale aj pobúrenie. Viacerí umelci a tiež samotní kurátori tejto výstavy sa ohradili voči nedôvere, ktorú výstava vyvolala. Kurátormi tejto výstavy boli umelci Ľ. Kasaj Poláčková a O. Mirza a ako konštatovali, výstava bola *„o fetišizácii ľudských potrieb, materiálnych aj duchovných, je o láske, o fetišoch tela, módy, vône, technológií, zberateľstva a usiluje sa vťahnuť návštevníka hlbšie, pod povrch vášní a aj toho, čo spoločnosť navonok zatracuje a v skutočnosti tým (tajne) žije“* (Lackovičová, 2019, s. 8).

Na obhajobu tejto výstavy riaditeľka Východoslovenskej galérie D. Kenderová povedala, že *„by v žiadnom prípade nemalo byť v demokratickej spoločnosti predpisované, aké umenie patrí do akej galérie. Celkovo je problémom nízke povedomie o výtvarnom umení, o ktorom si väčšina ľudí stále myslí, že jeho funkciou je byť dekoratívnym a pekným, pričom tejto funkcie sa zbavilo v minulom storočí. To, že odborní pracovníci reflektujú aj najsúčasnejšie podoby umenia a poskytujú mu dostatočný priestor vo verejnej inštitúcii ukazuje, že žijeme v slobodnej spoločnosti“* (Cunevová, 2019, s. 7).

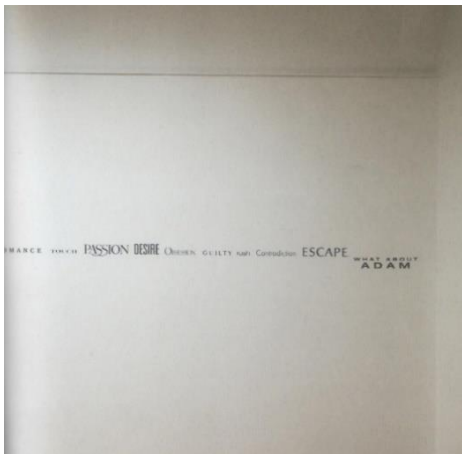
Úloha: ALL about Eve

Dielo D. Kenderovej ALL about Eve (2002) bolo na výstave Fetiše súčasnosti. Išlo o 10 centimetrový vodorovný pás, ktorý sa tiahol dookola celej miestnosti, na ktorom boli názvy a vône rôznych voňaviek, pričom každá vôňa mala reprezentovať určitý typ ženy (vek, preferencie a podobne). Ku stene sme si mohli privoňať a dokonca sme dostali možnosť na prázdne miesto nastriekať svoju vôňu. Rad ženských vôní sa končil mužskou vôňou a otázkou *What about Adam?*

Toto dielo bolo zaujímavé nielen tým, že prezentovalo vône, ale vypovedalo o ženách bez ich fyzickej prítomnosti. Mohli sme sa presvedčiť o tom, že umelecké diela „neoslovujú“ len náš zrak a sluch, ale aj čuch – orgán, ktorý sa dlho vylučoval z estetického vnímania a až v druhej polovici 20. storočia sa naň začína klásť väčší dôraz.

Zadanie

1. Čo si myslíte, akú úlohu zohráva čuch pri estetickom vnímaní?
2. Stretli ste sa už niekedy s podobným dielom?
3. Nakoľko vás oslovilo a aký estetický zážitok vo vás vyvolalo?

D. Kenderová: ALL about Eve, 2002

Problémová situácia. Kurátorkina podprsenková intervencia

Na výstave Fetiše súčasnosti (2018) boli rôzne diela od rôznych autorov, medzi nimi aj dielo – Kurátorkina podprsenková intervencia (2018). Vašou úlohou je presvedčiť návštevníkov galérie o jeho umeleckej hodnote. Ako by ste toto dielo komentovali v katalógu k výstave, ktorý by ste mali za úlohu pripraviť pre návštevníkov výstavy.

Ľ. Kasaj Poláčková: Kurátorkina podprsenková intervencia, 2018

Zadanie

1. Okomentujte dielo v katalógu, ktorý vyjde v súvislosti s výstavou.
2. Diskutujte medzi sebou o vašich komentároch. Použite pritom deskriptívny dialóg³.

³ Deskriptívny dialóg je založený opise, charakteristike a hodnotení.

Organizácia vyučovania v predmete umenie a kultúra

Vyučovací proces je zámerný, cieľavedomý riadiaci proces smerujúci k dosiahnutiu stanovených cieľov a usmernenia učebnej aktivity študentov. Má viacero funkcií: informatívnu, formatívnu, syntetizujúca, motivačnú, sebarealizačnú a iné, podľa cieľov, ktoré sledujeme. Vyučovací proces je inštitucionálne (ministerstvo školstva, škola a i.) i individuálne (učiteľ, predmetová komisia a i.) organizovaný, skúmaný a prehodnocovaný proces. Má svoju štruktúru, metódy, organizačné formy a legislatívny rámec.

Obsah predmetu umenie a kultúra je rozdelený do tematických celkov a tém. Tematické celky sú v učebných osnovách pre jednotlivé ročníky plánované na 30 vyučovacích hodín, pričom tri zostávajúce hodiny (z celkového počtu 33 hodín v školskom roku) môže využiť učiteľ podľa vlastného uváženia. Najčastejšie ich využíva na exkurzie, návštevy múzeí, galérií, návštevy divadelných predstavení a tiež podľa záujmov študentov. Časová dotácia na jednotlivé tematické celky nie je pevne určená, jednotlivé tematické okruhy (celky) nevystupujú ako ohraničené vyučovacie hodiny. Učiteľ si môže samostatne určiť, akú časovú dotáciu potrebuje na odučenie jednotlivých tematických okruhov, poprípade edukačných tém, lebo tie sa navzájom prelínajú.

Do učebného plánu (a tiež do vyučovania) predmetu umenie a kultúra môže učiteľ podľa vlastného výberu zaraďovať jednotlivé edukačné témy v poradí podľa vlastného rozhodnutia berúc do úvahy potreby a možnosti triedy. Rovnako sa učiteľ sám rozhoduje, či preberie do detailov všetky edukačné témy, alebo len niektoré. Primárne je pre učiteľa vedenie študentov k napĺňaniu vzdelávacích obsahových a výkonných štandardov. Je žiaduce, aby bol predmet vyučovaný kvalifikovanými učiteľmi (estetická výchova, slovenská literatúra, dejepis alebo občianska náuka). Učiteľom sa odporúča, aby pri viacerých témach spolupracovali s učiteľmi občianskej náuky, etickej alebo náboženskej výchovy, dejepisu a geografie.

Podľa obsahového zamerania jednotlivých ročníkov (tematických celkov a tematických okruhov) a tiež podľa odporúčaných metód, princípov a prístupov vidíme, ako je zložitosť učiva od prvého po štvrtý ročník odstupňovaná.

V prvom ročníku sa zameriavame na aktívne subjektívne vnímanie umeleckých i mimoumeleckých javov, na subjektívny zážitok, ktorý nás spája s javmi a artefaktami, osvojovanými pomocou príslušných vyjadrovacích prostriedkov jednotlivých druhov umenia (farba, línia, symbol a i. – výtvarné umenie a pod.) a kultúry (sociokultúrne regulátory, inštitúcie, idey, artefakty) v druhom ročníku. Následne nastáva rozvíjanie kontextuálneho premýšľania, hľadanie paralel a kontinuit (3. ročník). Nakoniec sa kladie dôraz na rozvíjanie schopností študentov pojmovo reflektovať javy, stavy a vzťahy, riešenie problémových situácií a ich vytváranie (4. ročník).

Presadzuje sa cesta od zážitku k pojmovému porozumeniu (reflexii) a od konkrétneho ku všeobecnému. Preto je tak dôležité nič na tejto „ceste“ nevynechať.

Aplikačná časť

Úloha: Výstava Halte couture

Na rozhraní rokov 2014 – 2015 sa v Nitrianskej galérii realizovala výstava Halte couture. Na tejto výstave vystavovali svoje diela viacerí umelci zo Slovenska a Česka. D. Sadovská vytvorila zo šiat tzv. hniezda. Išlo o šaty pohodené na zemi, ktoré pripomínali hniezdo a podľa D. Sadovskej sa zároveň stali „stopou po majiteľke – jej textilným portrétom“ (Katalóg, 2014-2015, s. 49).⁴ Na jej dielach bolo zaujímavé sledovať, ako si vytvárame odevné stereotypy pre rôzne sociálne vrstvy, roly, skupiny, či typy ľudí. Každý z nás mení odev podľa situácie, no väčšinu z nášho šatníka tvoria kúsky, na základe ktorých by si nás ostatní vedeli zaradiť do nejakej „škatuľky“.

Zadanie

1. Ako na vás tieto diela pôsobia? Čo vám pripomínajú?
2. Prečo u vás vznikajú otázky, či sú to umelecké diela vhodné vystavovania?
3. Čo si myslíte, čo autorka sledovala tým, že vytvorila takého diela?

D. Sadovská: Kolegyňa disidentka, 2014

D. Sadovská: Zlatokopka, 2014

Hodnotenie predmetu umenie a kultúra

Hodnotenie je dôležitým procesom a tiež súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu. Pomocou neho učiteľ získava prehľad o dosahovanej úrovni vedomostí a zručností študentov. Vďaka hodnoteniu vie zhodnotiť nielen

⁴ Katalóg z výstavy Halte couture. Nitrianska galéria v Nitre, 2014 – 2015. 73 s. ISBN 978-80-85746-65-5.

dosiahnutú úroveň u študentov (ich kognitívne a nonkognitívne kompetencie), ale aj mieru úspešnosti aktivít, metód, foriem, ktoré vo vyučovacom procese použil, aby dosiahol žiadané (plánované) ciele. Hodnotenie plní viaceré funkcie. Podľa Z. Koláča – R. Šikulovej (2009, s. 44):

- ▶ motivačnú funkciu (v smere výkonu študenta);
- ▶ regulačnú funkciu – reguluje výkon študenta a tiež učiteľa (t. j. spätná väzba);
- ▶ hodnotenie ovplyvňuje priebeh psychických procesov (t. j. prežívanie študenta);
- ▶ hodnotenie pôsobí na priebeh učenia a správania sa študenta;
- ▶ hodnotenie ovplyvňuje osobnostné vlastnosti študenta (t. j. sebavedomie, medziľudské vzťahy).

Turek (2010, s. 335) vydeľuje niekoľko funkcií hodnotenia:

- ▶ kontrolnú – určuje mieru vedomostí študentov; prognostickú – pomáha určiť perspektívy študentov;
- ▶ motivačnú – udržiava a zvyšuje aktivity študentov; výchovnú – formuje pozitívne vlastnosti a postoje študentov;
- ▶ informačnú – pomáha dokumentovať vyučovací proces; rozvíjaciú – rozvíja schopnosti sebakontroly a sebahodnotenia študenta;
- ▶ funkcia spätnej väzby – získanie informácií o úspešnosti vyučovacieho procesu.

V predmete umenie a kultúra hodnotíme obsah a proces učenia: Pri obsahu sa odporúča hodnotiť u študentov:

- ▶ ich schopnosť vnímať predmet, javy a umelecké diela;
- ▶ jazykové (alebo literárne), vizuálne, pohybové (alebo dramatické), zvukové (alebo hudobné) vyjadrenie toho, ako vnímajú kultúrne artefakty;
- ▶ flexibilitu vo vnímaní kultúrnych a iných artefaktov, znakov, situácií, činností;
- ▶ otvorenosť k zmenám vo vnímaní kultúrnych artefaktov, znakov, situácií, činností – tieto aspekty hodnotí v rámci vnímania (ŠVP, Umenie a kultúra – príloha ISCED 3A (2011, s. 17 – 18).

Pri tvorbe a tvorivosti študentov, učiteľ hodnotí:

- ▶ ich schopnosť tvoriť/vytvárať jazykové, vizuálne, pohybové a zvukové artefakty;
- ▶ ich schopnosť reflektovať kultúrne artefakty a tiež svoje vlastné postoje;

-
- ▶ rôznorodosť názorov a postojov, ktoré dokážu zmysluplne obhájiť;
 - ▶ pestrosť tvorivých cieľov;
 - ▶ pestrosť vyjadrovacích prostriedkov, ktoré využíva;
 - ▶ schopnosť tvorivo manipulovať s vyjadrovacími prostriedkami rôznych (alebo vybraných) oblastí kultúrnej tvorby;
 - ▶ sebareflexiu pri tvorbe.

Pri hodnotení sa kladie dôraz aj na hodnotenie poznávacích prejavov študentov. Hodnotí sa:

- ▶ schopnosť analyzovať javy, zdôvodňovať svoje názory a postoje, systematizovať získané fakty a i.;
- ▶ samostatnosť pri reflexii, interpretácii i vlastnej tvorivosti kultúrnych artefaktov;
- ▶ spôsob, ako študent rozpoznáva výsledky a účinky svojej tvorby;
- ▶ schopnosť identifikovať vlastné predsudky a stereotypy.

Učiteľ hodnotí aj prácu študenta s informáciami a s médiami, konkrétne:

- ▶ samostatnosť študenta pri získavaní, spracovaní a využívaní informácií;
- ▶ schopnosť korektne narábať s informáciami;
- ▶ proces prehľbovania a rozširovania poznania kultúry;
- ▶ schopnosť aplikovať získané poznanie na nové situácie;
- ▶ schopnosť samostatne argumentovať vo vzťahu k obsahu masových médií;
- ▶ schopnosť vyhodnotiť, ako pôsobia jednotlivé produkty masových médií.

Nevyhnutné je aj hodnotenie postojov študentov:

- ▶ učiteľ hodnotí schopnosť študenta tolerovať odlišné názory a postoje;
- ▶ hodnotí študentovu schopnosť obhajovať svoje názory a postoje.

Hodnotenie procesu (vnímania, myslenia, tvorby) v predmete umenie a kultúra je spojené s hodnotením komunikačných schopností a zručností pri riešení úloh – učiteľ hodnotí:

- ▶ študentovu kultivovanosť v komunikácii pri riešení úloh;
- ▶ jeho schopnosť komunikovať pomocou rôznych vyjadrovacích prostriedkov (slovných, pohybových, zvukových a pod.);
- ▶ efektívnosť komunikácie študenta pri riešení úloh;
- ▶ schopnosť interpretovať efektívnosť vlastnej komunikácie.

V predmete umenie a kultúra sa kladie dôraz na schopnosť/neschopnosť študentov spolupracovať medzi sebou pri riešení úloh. Učiteľ hodnotí:

- ▶ originálny vklad študenta do spolupráce pri riešení úloh;
- ▶ zodpovednosť študenta pri riešení úloh;
- ▶ schopnosť študenta efektívne spolupracovať.

Učiteľa zaujíma, ako je študent motivovaný na výkon v predmete umenie a kultúra:

- ▶ hodnotí prejavy motivácie študentov k činnosti;
- ▶ hodnotí jeho záujem o kultúrne artefakty a o kultúrnu tvorbu;
- ▶ hodnotí aplikáciu študentovho záujmu o rôzne oblasti kultúrnej tvorby. Učiteľ hodnotí prejavy rôznych kognitívnych procesov, hlavne schopnosť kriticky myslieť, argumentovať, vyjadrovať svoje názory a i. a tiež emocionálnu stránku, ktorú je potrebné rozvíjať pri vnímaní a tvorení kultúrnych artefaktov. Učiteľa zaujímajú prejavy emocionálnych procesov (do akej miery dokážu byť študenti emocionálne zainteresovaní pri riešení úloh; ako študent prejavuje svoju emocionalitu a tiež aká je kultivovanosť v prejavoch študentovej emocionality (ŠVP, Umenie a kultúra, ISCED 3A, 2011, s. 15 – 19).

Hodnotenie tohto predmetu má v prvom rade funkciu pozitívne motivovať žiaka, usmerniť jeho osobnostný vývoj a rozvinúť v ňom kultúrne potreby. Tu musí učiteľ brať ohľad na schopnosti, nadanie, ambície, vkus a predchádzajúce výkony žiaka. Predmet sa odporúča hodnotiť známkami:

„Výborný: žiak je tvorivý, flexibilný, otvorený zmenám, využíva pestré vyjadrovacie prostriedky a obnovuje ich, reflektuje kultúrne procesy i svoje vlastné premeny.

Chválitebný: žiak spĺňa kritériá, ale je menej samostatný, iniciatívny a tvorivý.

Dobrý: žiak realizuje úlohy priemerne, chýba mu iniciatíva, je slabo motivovaný k tvorbe, nerozširuje svoju flexibilitu, neosvojuje si nové vyjadrovacie prostriedky, komunikuje nekultivovane, ťažšie identifikuje predsudky a stereotypy.

Dostatočný: žiak realizuje úlohy s pomocou imitácie, prejavuje len základné zručnosti v narábaní s vyjadrovacími prostriedkami kultúry. Minimálne identifikuje prebiehajúce procesy, len s ťažkosťami aplikuje získané zručnosti, schopnosti a poznanie v nových oblastiach.

Nedostatočný: neodporúčame ju používať v predmete umenie a kultúra – pretože každý žiak má z rodiny a prostredia isté kultúrne návyky a schopnosť vnímania kultúrnych artefaktov“ (ŠVP, Umenie a kultúra – príloha ISCED 3A (2011, s. 18 – 19).

Tohto hodnotenia sa učiteľ môže pridržovať, poprípade ho môže tvorivo modifikovať podľa svojho uváženia, schopností a potrieb študentov.

Záver

Autorka článku skúmala predmet umenie a kultúra, ktorý sa učí vo vyššom sekundárnom vzdelávaní. Zamerala sa na to, ako je zakomponovaný do vzdelávacích oblastí, na jeho výkonové a obsahové štandardy (a ich špecifiká v jednotlivých ročníkoch), na jeho charakteristiku, ciele, organizáciu vyučovania a hodnotenie. Okrem toho v článku ukázala ako sa v tomto predmete môže pracovať v podobe úloh alebo problémových situácií a rôznymi druhmi umenia a príkladmi z mimoumeleckého estetického. Tento predmet je pre učiteľa náročný, pretože vyžaduje všeobecný a zároveň aj konkrétny prehľad v oblasti umenia a kultúry. Častokrát sa podceňuje a zabúda na to, že je to jeden z tých predmetov, ktoré (pri správnom vedení) dokážu študenta naučiť systémovo a kriticky myslieť a využívať nielen svoje kognitívne poznatky, ale pracovať aj so svojim vnímaním (zrakovým, sluchovým, čuchovým, hmatovým a chuťovým), ako aj so svojou skúsenosťou s okolím.

Resumé

Autorka článku analyzuje predmet umenie a kultúra, ktorý sa učí vo vyššom strednom vzdelávaní. V teoretickej časti sa zameriava na charakteristiku tohto predmetu, jeho ciele, organizáciu vyučovania a hodnotenie. V aplikačnej časti dáva niekoľko praktických úloh, ktoré sú využiteľné v tomto predmete.

Summary

The author of the article analyses 'Art and Culture', a subject taught in upper secondary education. In the theoretical part, she focuses on the characteristics of this subject, its goals, organisation of teaching and evaluation. In the application, she gives several practical tasks that can be used for this subject.

Literatúra

BAJTOŠ J. 2013. *Didaktika vysokej školy*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-652-6

CUNEVOVÁ, D. 2019. *V galérii vystavili fetiše. Poslanec má výhrady*. Nitrianske noviny, 11. 2. 2019, č. 6., s. 7.

Inovovaný ŠVP pre 2. stupeň ZŠ – <https://www.statpedu.sk/sk/svp/inovovany-statny-vzdelavaci-program/inovovany-svp-2.stupen-zs/>.

Inovovaný ŠVP, Umenie a kultúra – gymnázium so štvorročným a päťročným vzdelávacím programom –

https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/umenie_a_kultura_g_4_5_r.pdf.

JAKUBOVSKÁ, V. 2000. *Antológia z dejín estetického myslenia I*. Nitra. Univerzita Konštantína Filozofa. s. 109-167. ISBN 80-8050-337-0

Katalóg z výstavy Halte coulture. Nitrianska galéria v Nitre, 2014 – 2015. 73 s. ISBN 978-80-85746-65-5

KOLÁŘ, Z. – ŠIKULOVÁ, R. 2009. *Hodnocení žáka*. Praha: Grada Publishing, a. s. ISBN 80-2472-834-6

LACKOVIČOVÁ, L. *V láske sme všetci fetišistami*. *Sme*, 15. 2. 2019. s. 8-9.

PREDANOCYOVÁ, Ľ. 2015. *Analýza cieľov vzdelávania ako predpokladu plánovania vyučovacieho procesu*. 2015. In. *Kompetenčný profil učiteľov občianskej náuky = vedecký zborník recenzovaných príspevkov*. s. 31-38. ISBN 978-80-558-0887-1

PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 2013. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, s. r. o. ISBN 978-80-262-0403-9

PUŠKAREVA, N. 2005. *Med a mlieko pod jazykom u nej. Ženské a mužské ústa v kresťanskom a svetských diškurzoch*. s. 85-90. In. NIKITIN, V. N. 2006. *Ontológia telesnosti: Významy, paradoxy, absurd*. Moskva: Kogito-Centr. ISBN 5-89353-168-X

ŠVP, Umenie a kultúra, ISCED 3A, Bratislava 2011, s. 15 – 19. – https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/umenie_kultura_isced3.pdf.

TUREK, I. 2008. *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition. s. 58-59. ISBN 978-80-8078-198-9

VALIŠOVÁ, A. – KASÍKOVÁ, H. 2011. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, a. s. ISBN 978-80-247-3357-9

Používanie internetu žiakmi základných a stredných škôl

Mária JANKOVÁ^{*/}

Úvod

Výskum CVTI z roku 2023 kontinuálne nadväzuje na predchádzajúce zisťovania tak, aby poukázal na zmeny pri používaní internetu, v štruktúre a frekvencii aktivít na internete, v skúsenosti žiakov s vybranými online rizikami, v kontrole a záujme rodičov o aktivity detí na internete a v neposlednom rade aj v oboznamovaní žiakov so zásadami bezpečného používania internetu. Súčasťou predkladaných zistení sú výsledky o podmienkach pre používanie internetu, množstva času stráveného na internete a vybraných digitálnych zručnostiach. Výskum sa uskutočnil na vzorke vybraných žiakov 7., 8. a 9. ročníkov základných škôl a 1., 2. a 3. ročníkov stredných škôl v októbri až novembri 2023 (N = 2 641 respondentov, 1 439 dotazníkov od žiakov základných škôl a 1 199 dotazníkov od žiakov stredných škôl). Zber empirických dát sa uskutočnil metódou dotazníkového zisťovania, výber vzorky a zber dát zabezpečovala profesionálna agentúra. Výberový súbor tvoril voľný kvótový výber so znáhodnením v poslednom kroku zo základného súboru žiakov základných a stredných škôl v SR vo veku 12 až 18 rokov. Výberovými kritériami boli pohlavie, ročník štúdia, typ navštevovanej školy, veľkosť bydliska a kraj SR.

Používanie internetu

Pre používanie internetu je potrebných niekoľko základných vecí. V prvom rade to je zariadenie pre pripojenie, čo môže byť počítač, notebook, tablet, smartfón alebo iné digitálne zariadenie. Nasleduje pripojenie k internetu. Existuje

^{*/} Mgr. Mária Janková, CVTI SR, maria.jankova@cvtisr.sk

niekoľko spôsobov, ako sa pripojiť k internetu vrátane káblového pripojenia (napr. DSL, káblový internet), bezdrôtového pripojenia (Wi-Fi), mobilného pripojenia (3G, 4G, 5G), alebo satelitného pripojenia. A v neposlednom rade základné počítačové zručnosti. Aj keď nie sú potrebné, sú veľmi užitočné. Patria sem napríklad základy ovládania počítača, navigácia na webových stránkach, používanie e-mailu a vyhľadávanie na internete. Vo výskume nás zaujímalo, či majú žiaci v domácom prostredí dostatočné pripojenie na internet, aké majú digitálne zariadenia (mobil, PC/notebook alebo tablet) a ako často ich používajú.

Dostatočné pripojenie na internet je kľúčové pre efektívne a plynulé používanie internetových služieb. Zo zistení vyplynulo, že **väčšina žiakov základných a stredných škôl (96,8 %) mala doma dostatočné pripojenie k internetu**. Rozdiely podľa typu školy, pohlavia, veku, veľkosti a miesta bydliska sa nepotvrdili. Avšak, vo vyššom počte presahujúcom 5 % chýbalo kvalitné pripojenie k internetu: žiakom základných škôl žijúcim v najmenších obciach s počtom do 2 000 obyvateľov (5,3 %), žiakom stredných škôl v najväčších mestách nad 100 000 obyvateľov (5,2 %), žiakom základných škôl zo Žilinského (6,5 %) a Trenčianskeho kraja (5,5 %), žiakom stredných škôl rómskej (11,1 %) a ukrajinskej národnosti (7,7 %).

Tabuľka 1 Pripojenie na internet v domácom prostredí (v %)

		Áno	Nie
CELÁ VZORKA – SR		96,8	3,2
TYP ŠKOLY	ZŠ	96,4	3,6
	SŠ	97,3	2,7
POHLAVIE	chlapci	96,3	3,7
	dievčatá	97,4	2,6
VEK	12-13 rokov	96,0	4,0
	14-15 rokov	96,9	3,1
	16-18 rokov	97,3	2,7
VEĽKOSŤ MIESTA BYDLISKA	do 2000 obyvateľov	95,7	4,3
	2001-10 000 obyvateľov	97,0	3,0
	10 001-50 000 obyvateľov	97,7	2,3
	50 001-100 000 obyvateľov	96,6	3,4
	nad 100 000 obyvateľov	96,9	3,1
KRAJ	Bratislavský	98,0	2,0
	Trnavský	96,4	3,6
	Trenčiansky	96,7	3,3
	Nitriansky	96,4	3,6
	Žilinský	95,1	4,9
	Banskobystrický	98,8	1,2
	Prešovský	97,9	2,1
	Košický	95,6	4,4

Znenie otázky: Máte doma dostatočné pripojenie na internet? N = 2 590

Porovnaním výsledkov v rokoch 2019, 2021 a 2023 možno konštatovať mierne zhoršenie situácie v pripojení k internetu v rodinnom prostredí. Kým v roku 2019 potvrdilo kvalitné pripojenie 98,1 % opýtaných, v roku 2022 to bolo 97,6 % a v roku 2023 iba 96,8 %.

Tabuľka 2 Frekvencia pripájania sa na internet prostredníctvom mobilu, počítača alebo tabletu (v %)

			Denne	Aspoň raz za týždeň	Takmer nikdy
CELÁ VZORKA – SR		mobil	96,3	2,9	0,8
		PC/notebook	48,3	38,0	13,6
		tablet	23,1	24,0	53,0
TYP ŠKOLY	ZŠ	mobil	94,7	3,9	1,3
		PC/notebook	44,7	38,0	17,3
		tablet	23,0	26,8	50,1
	SŠ	mobil	98,2	1,6	0,2
		PC/notebook	52,6	38,0	9,4
		tablet	23,2	20,5	56,4
POHLAVIE	chlapci	mobil	95,4	3,4	1,2
		PC/notebook	59,3	29,7	11,0
		tablet	25,1	21,6	53,3
	dievčatá	mobil	97,2	2,5	0,4
		PC/notebook	38,2	45,7	16,1
		tablet	21,3	26,2	52,5
VEK	12-13 rokov	mobil	93,9	4,6	1,5
		PC/notebook	41,0	39,5	19,5
		tablet	21,6	28,4	50,0
	14-15 rokov	mobil	96,8	2,3	0,8
		PC/notebook	49,5	36,7	13,8
		tablet	24,1	24,1	51,8
	16-18 rokov	mobil	97,8	2,0	0,2
		PC/notebook	53,5	37,5	9,0
		tablet	25,1	21,6	53,3

Znenie otázky: Ako často používate v mimoškolskom čase internet v mobile, stolnom počítači, notebooku alebo tablete?

Možnosť používať mobilný telefón (99,3 %) alebo počítač (95,9 %) v mimoškolskom čase mala väčšina opýtaných, pri tablete to bola približne polovica (49,2 %). Avšak **pripájanie sa na internet prostredníctvom mobilu bolo výrazne častejšie ako prostredníctvom počítača alebo tabletu**. Denne sa telefónom pripájalo 96,3 % žiakov (verzus 48,3 % prostredníctvom počítača a 23,1 % prostredníctvom tabletu) a 40,9 % bolo na mobile na internete takmer stále (5 a viac hodín po škole). Žiaci základných a stredných škôl sa mierne odlišovali v používaní mobilu a počítača pre prístup na internet. Obe zariadenia pre tento účel častejšie denne využívali stredoškooláci (mobil: 98,2 %, počítač: 52,6 %) ako žiaci základných škôl (mobil: 94,7 %, počítač: 44,7 %). Rozdiely podľa typu strednej školy sa nezaznamenali.

Podľa pohlavia sa zistilo, že chlapci (59,3 %) sa denne vo vyššom počte než dievčatá (38,2 %) pripájali na internet prostredníctvom počítača alebo notebooku, čo súviselo s ich vyššou intenzitou hrania hier. Vek diferencoval iba pripájanie sa na internet prostredníctvom počítača, kedy sa ukázalo, že s vyšším vekom rástol aj podiel žiakov, ktorí používali toto zariadenie.

Prístup na internet prostredníctvom tabletu sa líšil podľa veľkosti a miesta bydliska. V nadpriemernom počte sa denne pripájali na internet cez tablet respondenti žijúci v stredne veľkých mestách (30,7 %) a s počtom od 2 000 do 10 000 obyvateľov (27,2 %). Podľa kraja vo vyššej miere používali tablet denne v Nitrianskom (34,8 %), Trnavskom (32,1 %) a Banskobystrickom kraji (26,6 %).

Tabuľka 3 Frekvencia pripájania sa na internet prostredníctvom tabletu podľa veľkosti bydliska a kraja (v %)

		Denne	Aspoň raz za týždeň	Takmer nikdy
CELÁ VZORKA – SR		23,1	24,0	53,0
VELKOSŤ BYDLISKA	do 2000 obyvateľov	19,0	24,4	56,6
	2001-10 000	27,2	21,4	51,4
	10 001-50 000	21,6	20,7	57,8
	50 001-100 000	30,7	29,3	40,0
	nad 100 000	16,9	32,4	50,7
KRAJ	Bratislavský	16,3	33,1	50,6
	Trnavský	32,1	20,1	47,8
	Trenčiansky	18,3	25,4	56,3
	Nitriansky	34,6	33,3	31,8
	Žilinský	15,2	25,6	59,1
	Banskobystrický	26,6	18,8	54,5
	Prešovský	18,3	9,9	71,8
	Košický	19,7	19,0	61,3

Najčastejšie používaným zariadením pre prístup na internet bol v sledovanom období mobilný telefón. **Komparáciou údajov** sa zistilo, že od roku 2019 došlo k nárastu podielu žiakov základných a stredných, ktorí doma používali internet v mobile.

Tabuľka 4 Porovnanie výsledkov za roky 2019, 2021 a 2023 (v %)

Pripájanie na internet prostredníctvom mobilu	2019	2021	2023
Áno	96,1	95,9	98,5
Nie	3,9	4,1	0,8
Nemá k dispozícii	-	-	0,7

Poznámka: N (2019) = 2 229, N (2021) = 2 540, N (2023) = 2 629; Zdroj: CVTI SR

Množstvo času na internete

Nástup digitálnej éry nám ponúkol nekonečné množstvo informácií, zábavy a prepojenie s celým svetom. V tejto súvislosti vyvstáva otázka, koľko času trávim naozaj online. Štúdie naznačujú, že priemerná dĺžka času stráveného na internete sa výrazne zvyšuje. Potvrdzujú to aj naše zistenia pri školskej mládeži.

Počas bežného školského dňa 26,8 % najmladších respondentov vo veku 12 a 13 rokov strávilo v mimoškolskom čase viac ako 5 hodín na internete. Vo vekovej kategórii 14 až 15 rokov to bolo už 42,2 % a v najstaršej skupine respondentov (16-18 rokov) až 48,7 %. Tabuľka 5 ilustruje rozdiely v množstve času stráveného počas bežného a voľných dní na internete. Napríklad, vo vekovej kategórii 16 až 18 rokov 16,9 % opýtaných trávilo na internete počas bežného dňa viac ako 7 hodín, zatiaľ čo počas víkendu alebo prázdnin to bolo až 34,5 %. **Množstvo času, ktorý trávili žiaci na internete, sa zvyšovalo s vekom počas školských aj voľných dní.**

Tabuľka 5 Množstvo času stráveného na internete počas bežného školského dňa a víkendu alebo prázdnin (v %)

		7 a viac hodín	5-6 hodín	3-4 hodiny	1-2 hodiny	Do 1 hodiny	Málo/vôbec
Celá vzorka	bežný deň	14,2	26,0	37,3	16,7	4,1	1,7
	víkend	32,5	31,3	24,1	8,8	2,0	1,2
ZŠ	bežný deň	12,1	21,0	36,9	21,2	6,2	2,6
	víkend	30,9	28,3	26,7	10,5	2,1	1,5
SŠ	bežný deň	16,9	32,1	37,7	11,2	1,5	0,7
	víkend	34,4	34,8	21,0	6,9	1,9	0,9
GYM	bežný deň	10,1	31,5	40,5	16,2	1,4	0,3
	víkend	27,1	37,9	25,4	7,0	2,0	0,6
SOŠ	bežný deň	19,6	32,3	36,6	9,1	1,5	0,8
	víkend	37,4	33,6	19,2	6,8	1,9	1,1
Chlapci	bežný deň	12,6	24,3	38,8	17,7	4,2	2,4
	víkend	30,5	31,2	24,7	9,5	2,1	2,0
Dievčatá	bežný deň	15,7	27,9	35,8	15,7	3,8	1,0
	víkend	34,2	31,6	23,6	8,1	2,0	0,5
12-13 rokov	bežný deň	8,1	18,7	35,8	25,8	7,9	3,6
	víkend	27,2	26,2	29,4	12,7	3,0	1,6
14-15 rokov	bežný deň	17,1	25,1	38,2	14,9	3,5	1,5
	víkend	36,0	32,6	22,0	7,1	1,4	0,8
16-18 rokov	bežný deň	16,9	31,8	37,6	11,6	1,7	0,4
	víkend	34,5	34,1	21,5	6,6	2,2	1,1

Znenie otázky: Ako dlho používate internet v mimoškolskom čase počas bežného školského dňa a počas víkendu alebo prázdnin?

Rozdiely sa zistili aj podľa typu školy. Viac času na internete trávili stredoškoláci v porovnaní so žiakmi základných škôl a žiaci odborných škôl v porovnaní s gymnazistami. Tieto zistenia platili pre bežný školský deň ako aj voľné dni. Súvislosť s pohlavím, veľkosťou alebo miestom bydliska sa nepotvrdila.

Porovnanie výsledkov za roky 2019, 2021 a 2023 ukázalo, že došlo k nárastu počtu žiakov, ktorí trávili bežné (nárast o 9,8 p. b.), aj voľné dni (o 15,6 p. b.) na internete 5 a viac hodín. Naopak, poklesol počet tých, ktorí boli online menej ako 5 hodín (pokles o 10 p. b.; víkend – o 15,7 p. b.). Z uvedeného vyplýva, že došlo k nárastu počtu hodín strávených na internete počas bežných školských dní aj počas víkendov/prázdnin, počas voľných dní bol nárast výraznejší.

Tabuľka 6 Porovnanie výsledkov za roky 2019, 2021 a 2023 (v %)

		7 a viac hodín	5-6 hodín	3-4 hodiny	1-2 hodiny	Do 1 hodiny	Málo/vôbec
2019	bežný deň	14,7	15,7	29,6	24,9	14,6	0,7
	víkend	26,2	22,0	27,3	15,9	7,7	0,9
2021	bežný deň	13,1	16,1	30,7	25,8	13,1	1,1
	víkend	32,0	24,8	25,7	11,8	4,7	1,0
2023	bežný deň	14,2	26,0	37,3	16,7	4,1	1,7
	víkend	32,5	31,3	24,1	8,8	2,0	1,2

Poznámka: bežný deň: N (2019) = 2 225, N (2021) = 2 524, N (2023) = 2 620; víkend: N (2019) = 2 216, N (2021) = 2 512, N (2023) = 2 586; Zdroj: CVTI SR

Zručnosti a schopnosti pri používaní internetu

S rastúcim vplyvom a dostupnosťou internetu sa čoraz častejšie kladie dôraz na zručnosti a schopnosti pri jeho používaní. Poskytnutie vzdelávacieho obsahu, ktoré podporuje informačnú gramotnosť, kritické myslenie a bezpečnosť na internete je kľúčové pre to, aby mladí ľudia boli úspešní v súčasnej digitálnej ére a schopní riešiť jej výzvy a riziká.

Pod schopnosťami pri používaní internetu sa rozumie, aké zručnosti a znalosti o používaní internetu na webových stránkach a sociálnych sieťach majú mladí ľudia. Zohrávajú významnú úlohu pri znižovaní výskytu online rizík. Žiaci s väčšími schopnosťami v tomto smere sú aj schopnejší na takéto riziká reagovať (napr. zmeniť si nastavenie súkromia, zablokovať osobu, s ktorou nemajú záujem pokračovať v komunikácii a pod.). Respondenti v našom výskume hodnotili 10 ponúknutých digitálnych zručností na škále áno alebo nie.

Tabuľka 7 udáva percento žiakov, ktorí potvrdili, že majú uvedené schopnosti. **Väčšinu sledovaných digitálnych zručností vo väčšej miere uvádzali žiaci stredných škôl** okrem blokovania správ, ktoré so žiakmi základných škôl hodnotili podobne. Podľa typu strednej školy sa výraznejšie rozdiely nepotvrdili. Podľa pohlavia, chlapci (83,4 %) častejšie ako dievčatá (73,4 %) uvádzali, že si vedia overiť, či je informácia z internetu pravdivá.

Tabuľka 7 Hodnotenie zručností a schopností pri používaní internetu (v %)

	Celá vzorka	ZŠ	SŠ	Ch	D	12-13 rokov	14-15 rokov	16-18 rokov
Blokovať správy	95,6	94,2	97,4	94,9	96,4	93,4	95,6	97,5
Nahlásiť agresora	82,4	76,8	89,0	83,5	81,3	71,6	84,6	88,3
Odstrániť ľudí z kontaktov	94,8	93,2	96,7	93,3	96,3	92,2	95,4	96,5
Zmeniť nastavenie súkromia	93,1	90,1	96,7	91,8	94,4	88,3	93,5	96,5
Znalosť o tom, ktoré informácie by sa nemali zdieľať na internete	83,5	79,0	88,8	82,8	83,9	75,2	84,8	88,2
Overiť, či je informácia z internetu pravdivá	78,2	74,0	83,3	83,4	73,4	70,0	79,6	83,0
Nahlasovať nevhodný obsah	79,1	73,1	86,3	79,8	78,5	67,8	81,0	85,8
Uskutočniť nákupy na internete	87,8	81,9	94,7	86,5	88,9	79,3	87,1	95,1
Nájsť informácie o bezpečnom používaní internetu	84,2	79,5	89,8	85,1	83,5	79,4	82,1	89,8
Znalosť o tom, na koho sa obrátiť, ak sa mu/jej na internete stane niečo zlé	80,5	77,2	84,4	80,4	80,5	78,2	78,2	83,8

Znenie otázky: Ktoré z nasledujúcich činností viete urobiť na internete? Percentuálny údaj vyjadruje kategóriu „áno“.

Hodnotenie takmer všetkých sledovaných digitálnych schopností diferencovalo vek okrem blokovania správ, odstránenia ľudí z kontaktov a vedomosti o tom, na koho sa obrátiť, ak sa žiakovi na internete stane niečo zlé. **S vyšším vekom sa zvyšoval aj podiel žiakov, ktorí deklarovali tieto digitálne zručnosti.**

Menší počet žiakov z najväčších miest s počtom obyvateľov nad 100 000 (79,4 %) bol zistený v prípade potvrdenia schopnosti realizovať online nákupy (do 2 000 obyvateľov: 86 %, 2 001-10 000: 89,3 %, 10 001-50 000: 88,4 %, 50 001-100 000: 93,8 %). V stredne veľkých mestách s počtom obyvateľov od 50 001 do 100 000 respondenti v menšej miere ako v ostatných veľkostných skupinách obcí a miest uvádzali, že vedia nájsť informácie o bezpečnom používaní internetu (75,1 %; do 2 000: 84,1 %, 2 001-10 000: 83,1 %, 10 001-50 000: 87,8 %, nad100 000: 85,9 %) a na koho sa obrátiť, ak by sa im na internete stalo niečo zlé (68,1 %; do 2 000: 81,1 %, 2 001-10 000: 79,3 %, 10 001-50 000: 84,5 %, nad100 000: 85,1 %).

To, v akom kraji žiaci žili, ovplyvňovalo iba hodnotenie vedomostí o tom, ako nahlásiť administrátorom nevhodný obsah na internete. V najvyššom počte ju potvrdili respondenti z Bratislavského (88,4 %) a naopak, najmenej respondenti z Košického kraja (71,1 %; TT: 78,9 %, TN: 80,2 %, NR: 80 %, ZA: 77 %, BB: 80,4 %, PO: 78 %).

Hlbšia analýza ukázala, že oslovení žiaci mali vysokú mienku o svojich digitálnych zručnostiach – **polovica z nich (50,2 %) vo svojich odpovediach potvrdila, že disponujú všetkými desiatimi sledovanými počítačovými zručnosťami**. Častejšie žiaci stredných (63,2 %) než základných škôl (39,3 %) a podľa veku najviac 16- až 18-roční (64,1 %). Rozdiely podľa pohlavia a kraja boli minimálne.

Tabuľka 8 *Percento žiakov, ktorí potvrdili všetkých 10 sledovaných zručností (v %)*

n = 2 613		10 z 10	0 až 9
CELÁ VZORKA – SR		50,2	49,8
TYP ŠKOLY	ZŠ	39,3	60,7
	SŠ	63,2	36,8
POHLAVIE	chlapci	54,4	45,6
	dievčatá	45,9	54,1
VEK	12-13 rokov	34,5	65,5
	14-15 rokov	47,4	52,6
	16-18 rokov	64,1	35,9
KRAJ	Bratislavský	49,0	51,0
	Trnavský	47,7	52,3
	Trenčiansky	57,2	42,8
	Nitriansky	47,4	52,6
	Žilinský	48,3	51,7
	Banskobystrický	54,2	45,8
	Prešovský	51,9	48,1
	Košický	44,9	55,1

Porovnanie výsledkov pri jednotlivých zručnostiach ukázalo, že oproti roku 2021 viac žiakov potvrdilo, že si vedia zmeniť nastavenie súkromia na svojom profile na sociálnych sieťach (nárast o 6,5 p. b.), blokovať správy od osôb, od ktorých ich nechcú dostávať (o 5,4 p. b.) a nájsť informáciu o bezpečnom používaní internetu (o 4,1 p. b.). V podobnej miere deklarovali schopnosť overiť si, či je informácia z internetu pravdivá.

Tabuľka 9 *Porovnanie¹ výsledkov za roky 2019, 2021 a 2023 (v %)*

Hodnotenie zručností a schopností pri používaní internetu	2019	2021	2023
Blokovať správy	89,8	90,2	95,6
Zmeniť nastavenie súkromia	85,7	86,6	93,1
Overiť, či je informácia z internetu pravdivá	78,9	79,6	78,2
Nájsť informácie o bezpečnom používaní internetu	78,7	80,1	84,2

Poznámka: Percentuálny údaj vyjadruje kategóriu „áno“.

¹ Porovnávané sú iba výsledky za zručnosti a schopnosti sledované v rokoch 2019, 2021 a 2023.

Súhrn

Používanie internetu prostredníctvom digitálnych zariadení sa pre mladých ľudí stalo neoddeliteľnou súčasťou ich života. Dostatočný prístup na internet v domácom prostredí potvrdilo až 96,8 % žiakov. Vo vyššom počte presahujúcom 5 % chýbalo kvalitné pripojenie žiakom:

- základných škôl žijúcim v najmenších obciach s počtom obyvateľov do 2 000 (5,3 %),
- základných škôl zo Žilinského (6,5 %) a Trenčianskeho kraja (5,5 %),
- stredných škôl v najväčších mestách nad 100 000 obyvateľov (5,2 %) a stredných škôl rómskej (11,1 %) a ukrajinskej národnosti (7,7 %).

Od roku 2019 došlo k miernemu zhoršeniu podmienok pri používaní internetu v domácom prostredí žiakov, čo môže súvisieť so zhoršením sociálnej situácie významnej časti domácností spôsobenej pandémiou Covid-19 a infláciou.

Najčastejšie používaným zariadením, ktorým sa žiaci pripájali na internet, bol mobilný telefón. Denne bolo online 96,3 % respondentov, zatiaľ čo prostredníctvom počítača (alebo notebooku) 48,3 % a tabletu iba 23,1 %. Mobil aj počítač viac denne používali k pripojeniu na internet stredoškooláci a chlapci, čo súviselo s ich vyššou intenzitou hrania online hier. S vyšším vekom rástol podiel žiakov, ktorí používali počítač. Prístup na internet prostredníctvom tabletu sa líšil podľa veľkosti a miesta bydliska, kedy sa v nadpriemernom počte denne pripájali na internet cez toto zariadenie žiaci v stredne veľkých mestách s počtom od 2 000 do 10 000 obyvateľov v Nitrianskom, Trnavskom a Banskobystrickom kraji.

Školská populácia detí a mládeže trávila na internete niekoľko hodín denne a aktivity na internete dominovali v porovnaní s inými každodennými činnosťami. V množstve času strávenom online sa nezistili rozdiely medzi dievčatami a chlapcami a ani podľa veľkosti a miesta bydliska respondentov. Naopak, súviseli so stupňom vzdelania, typom strednej školy a vekom. Starší žiaci trávili viac času na internete než mladší žiaci počas bežných školských, aj voľných dní. Medzi stredoškoolákmi približne 49 % strávilo na internete v mimoškolskom čase päť a viac hodín denne (ZŠ: 33,1 %), počas víkendov alebo prázdnin až 69,2 % (ZŠ: 59,2 %). Žiaci stredných odborných škôl boli viac online než gymnazisti. Porovnanie výsledkov od roku 2019 ukázalo, že došlo k nárastu počtu žiakov, ktorí trávili bežné školské (nárast o 9,8 p. b.), aj voľné dni (o 15,6 p. b.) na internete 5 a viac hodín a naopak, znížil sa počet tých, ktorí boli online menej.

Online komunikácia môže mať obrovský potenciál, ak deti a dospievajúci disponujú potrebnými digitálnymi zručnosťami. Zistenia potvrdzujú, že mladí ľudia majú o týchto zručnostiach vysokú mienku. Až 50,2 % oslovených žiakov potvrdilo, že má všetkých desať zisťovaných digitálnych zručností. Kladné

hodnotenie bolo častejšie medzi stredoškólakmi (63,2 %) než medzi žiakmi základných škól (39,3 %). Menšie rozdiely sa zistili aj podľa pohlavia a kraja. Výsledky výskumu naznačili viaceré problémy pri používaní internetu školskej mládeže. V tejto súvislosti a v súlade so zisteniami odporúčame v rámci vyučovacieho procesu sa zamerať najmä na podporu a rozvoj digitálnej gramotnosti, kritického myslenia a zásad bezpečného používania internetu. Vzhľadom na to, že deti začínajú používať mobil a internet v čoraz nižšom veku, je potrebné systematicky rozvíjať ich digitálne kompetencie ešte pred začiatkom povinnej školskej dochádzky v predškolskom veku. Rodičia by mali a mohli zohrávať významnejšiu úlohu pri zvyšovaní online bezpečnosti a digitálnych kompetencií svojich detí.

Resumé

Článok prezentuje vybrané výsledky z výskumu medzi žiakmi základných a stredných škól zamerané na podmienky používania internetu, množstvo času na internete a digitálne zručnosti. Pozornosť je venovaná aj významným rozdielom podľa stupňa vzdelania, typu strednej školy, pohlavia, veku, miesta a veľkosti bydliska a porovnaní zistení s rokmi 2019 a 2021.

Summary

The article presents selected results from research among primary and secondary school students focused on conditions of internet use, amount of time spent on the internet and digital skills. Attention is also paid to significant differences according to level of education, type of secondary school, gender, age, place and size of residence and to a comparison of findings with the years 2019 and 2021.

Literatúra

JANKOVÁ, M.: *Význam internetu a sociálnych médií u žiakov základných a stredných škól*. Záverečná správa z výskumu, CVTI SR, Bratislava 2019.

JANKOVÁ, M.: *Vybrané výsledky z výskumu zameraného na používanie internetu, online aktivity a potencionálne riziká z pohľadu žiakov ZŠ a SŠ*. Bratislava : CVTI SR, 2022, ISBN 978-80-8240-028-4

JANKOVÁ, M.: *Používanie internetu a skúsenosti žiakov základných a stredných škól s online rizikami*. Záverečná správa z výskumu, CVTI SR, Bratislava 2024.

ŠEVČÍKOVÁ, A. a kol.: *Děti a dospívající online*. Praha: Grada publishing, 2014. ISBN 978-80-247-5010-1

Konzumácia legálnych a nelegálnych drog u žiakov základných a stredných škôl

Marianna PÉTIOVÁ^{*/}

Úvod

Užívanie legálnych a nelegálnych drog, šikanovanie, kyberšikanovanie, záškoláctvo a iné sociálno-patologické javy v súčasnosti zasahujú deti a mladých ľudí zo všetkých spoločenských vrstiev. Vysoká tolerancia alkoholu a tabakových výrobkov, ich ľahká dostupnosť aj pre deti a mládež, nerešpektovanie platnej legislatívy, podceňovanie negatívnych účinkov na ľudský organizmus, zlý príklad rodičov a existencia subkultúr mládeže, ktoré považujú užívanie týchto návykových látok za svoj životný štýl, podporujú vytvorenie kladného postoja k legálnym drogám už u žiakov základných škôl. Okrem toho vo veľkej miere ovplyvňujú postoje detí a mládeže aj ku konzumácii nelegálnych drog.

Riešenie úlohy vyplýva zo schválenej Národnej protidrogovej stratégie Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2025 s výhľadom do roku 2030, Národného akčného plánu pre problémy s alkoholom na roky 2021 – 2030 a z Národného akčného plánu na kontrolu tabaku a súvisiacich výrobkov pre roky 2023 – 2030.

Výskumná úloha má kontinuálny charakter a jej cieľom je zachytiť a porovnať vývojové trendy názorov a postojov žiakov základných a stredných škôl o konzumácii legálnych a nelegálnych drog. Veľkým prínosom je možnosť komparácie dát s výsledkami výskumov z rokov 2001, 2003, 2009, 2012, 2018 a 2019.

Cieľom výskumu je zmapovať situáciu vo fajčení tabakových výrobkov, konzumácii alkoholu a užívaní nelegálnych drog u detí a mládeže vo veku od 12 do 18 rokov, analyzovať rodinné prostredie a vzťahy k rovesníkom u žiakov základných a stredných škôl a poukázať na ich vplyv pri vytváraní postojov detí a mládeže k týmto negatívnym spoločenským javom.

^{*/} PhDr. Marianna Pétiová, PhD., CVTI SR, marianna.petiova@cvtisr.sk

1. Charakteristika výskumného súboru

Súbor respondentov – žiakov základných a stredných škôl tvorilo 2 430 žiakov. Miernu prevahu mali dievčatá (52,8 %) než chlapci (46,9%). Výskumu sa zúčastnili žiaci vo veku od 12 do 18 rokov. Necelá pätina mala 14 rokov (19,8 %). V nižšom počte sa do výskumu zapojili respondenti vo veku 13 (17,9 %), 15 (17,8 %), 16 (16,4 %) a 17 rokov (14,4%). Najmladší (12 rokov: 9,0 %) a najstarší žiaci (18 rokov: 4,4 %) predstavovali len veľmi malú časť výskumnej vzorky. V súbore žiakov základných škôl vyplnilo dotazníky 1 265 (52,1 %) respondentov a v skupine stredoškolákov sa do výskumu zapojilo 1 165 (47,9 %) osôb. V tomto podsúbore mali výraznú prevahu žiaci stredných odborných škôl (72,2 %) nad gymnazistami (27,8%). Približne rovnaký počet opýtaných mal trvalé bydlisko v aglomeračných jednotkách s počtom obyvateľov nižším než 50 000 (menej než 2 000: 26,5 %, od 2 001 do 10 000: 26,3 %, od 10 001 do 50 000: 26,4 %). Každý desiaty respondent býval v mestách s počtom obyvateľov od 10 001 do 50 000 (10,6 %) a najnižší počet bol z veľkomiest (viac ako 100 000: 9,7 %). Vo výskumnom súbore boli pomerne rovnako zastúpené všetky kraje SR. Respondenti pochádzali najčastejšie z Trnavského (14,1 %) a z Nitrianskeho kraja (13,6 %). V nižšom počte boli z Prešovského (13,1 %), Banskobystrického (12,7 %), Žilinského (12,6 %), Trenčianskeho (11,9 %) a z Bratislavského kraja (11,5 %). Najnižší počet žiakov mal trvalé bydlisko v Košickom kraji (10,5 %).

2. Fajčenie tabakových výrobkov

Na Slovensku platí zákon č. 377/2004 Z. z. o ochrane nefajčiarov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Jeho úlohou je ochrániť pred následkami fajčenia nielen osoby, ktoré nefajčia, ale i deti, mládež a tehotné ženy. Zakázaný je nielen predaj tabakových výrobkov osobám mladším ako 18 rokov, ale aj reklama na tieto výrobky. Napriek týmto opatreniam je zrejmé, že mnoho detí a mladých ľudí sa k cigaretám dostane bez väčších problémov. Výsledky výskumu ukázali, že v súbore žiakov denne fajčilo tabakové výrobky 7,9 % respondentov a občas si zapálilo cigaretu 6,7 % opýtaných. K nefajčiarom patrilo až 85,4 % respondentov. Viac než tretina (37,1 %) z tejto skupiny už v minulosti fajčenie vyskúšala, pričom cigarety nikdy neochutnala len necelá polovica (48,3 %) oslovených žiakov.

Približne rovnaký počet opýtaných z oboch skupín (dievčatá: 8,1 %, chlapci: 7,7 %) fajčil každý deň. Občas si zapálili cigaretu častejšie chlapci (7,1 %, dievčatá: 6,4 %). K nefajčiarom patrilo 85,2 % chlapcov a 85,5 % dievčat. Medzi chlapcami a dievčatami boli zistené len veľmi malé rozdiely.

Najstarší opýtaní patrili vo vyššej miere nielen k častým, ale aj k občasným fajčiarom. Najvyšší počet nefajčiarov bol zistený u respondentov vo veku 12 a 13 rokov. Ukázalo sa, že zároveň so zvyšujúcim sa vekom opýtaných stúpal

aj počet fajčiarov. Pomerne vysoký nárast žiakov, ktorí fajčili, bol zistený v skupine 15 až 18-ročných respondentov. V tejto vekovej skupine treba venovať pozornosť preventívnym aktivitám zameraným proti fajčeniu.

Tabuľka 1 Fajčenie tabakových výrobkov podľa veku

Fajčenie tabakových výrobkov	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
denne	0	1,4	5,2	12,1	12,6	11,7	15,1
občas	1,4	5,5	5,8	8,8	7,3	8,5	10,4
nefajčí	98,6	93,1	89,0	79,1	80,1	79,8	74,5

Žiaci stredných odborných škôl fajčili vo vyššej miere denne (SOŠ: 13,8 %, G: 9,6 %), aj občas (SOŠ: 8,4 %, G: 6,8 %). Nefajčilo až 83,6 % gymnazistov a 77,8 % žiakov stredných odborných škôl. Tieto zistenia potvrdili, že žiaci stredných odborných škôl fajčili tabakové výrobky výrazne častejšie než gymnazisti. Zistené údaje potvrdili, že preventívne aktivity a programy zamerané na elimináciu fajčenia by bolo potrebné realizovať najmä v stredných odborných školách.

Najvyšší počet pravidelných fajčiarov pochádzal z Nitrianskeho a z Košického kraja. Najvyšší počet príležitostných fajčiarov bol zaznamenaný v skupine žiakov v Prešovskom kraji. K nefajčiarom patrili respondenti v Bratislavskom a v Žilinskom kraji. Z prezentovaných dát vyplynulo, že najviac pravidelných fajčiarov a najnižší počet nefajčiarov pochádzal z Nitrianskeho kraja. Najlepšia situácia bola zaznamenaná u opýtaných s trvalým bydliskom v Bratislavskom a v Žilinskom kraji.

Tabuľka 2 Fajčenie tabakových výrobkov podľa kraja

Fajčenie tabakových výrobkov	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
denne	4,7	6,4	8,6	10,4	6,2	7,1	9,1	10,6
občas	5,7	5,8	5,5	7,6	5,6	6,8	9,4	7,1
nefajčí	89,6	87,8	85,9	82,0	88,2	86,1	81,5	82,3

K pravidelným (doplnené rodiny: 12,5 %, úplné rodiny: 6,8 %, neúplné rodiny: 9,6 %), aj občasným fajčiarom (doplnené rodiny: 11,4 %, úplné rodiny: 5,6 %, neúplné rodiny: 8,6 %) patrili respondenti žijúci v doplnených rodinách. Tabakové výrobky nefajčili najmä žiaci vyrastajúci v úplných rodinách (87,6 %, neúplné rodiny: 81,8 %, doplnené rodiny: 76,1 %).

Výrazne vyšší počet nielen pravidelných (zlé vzťahy: 20,3 %, dobré vzťahy: 7,0 %), ale aj príležitostných fajčiarov (zlé vzťahy: 16,3 %, dobré vzťahy: 5,9 %) a omnoho nižší počet nefajčiarov (zlé vzťahy: 63,4 %, dobré vzťahy: 87,1 %) bol evidovaný v skupine žiakov, ktorí nemali v rodinách vytvorené dobré vzájomné vzťahy. Možno konštatovať, že v rodinách, kde boli vytvorené dobré vzájomné vzťahy, mali deti omnoho menší záujem o experimentovanie s tabakovými výrobkami.

Opýtaní, ktorí patrili k pravidelným fajčiarom (74,6 %, fajčí občas: 46,2 %, nefajčí: 20,2 %) sa výrazne častejšie než ostatní priatelili s osobami, ktoré tiež často fajčili. Kamarátov, ktorí si zapálili cigaretu občas, mali najčastejšie žiaci, ktorí tiež patrili k príležitostným fajčiarom (47,7 %, fajčí často: 20,2 %, nefajčí: 39,0 %). S nefajčiarimi udržiavali priateľstvo respondenti, ktorí taktiež nefajčili (40,8 %, fajčí často: 5,2 %, fajčí občas: 6,2 %). Zistené údaje dokumentujú vplyv rovesníckej skupiny na jedinca a jeho snahu prispôbiť sa kolektívu.

Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia dát potvrdila, že stredoškólači patrili vo výrazne vyššej miere nielen k pravidelným (12,7 %, ZŠ: 3,6 %), ale i k príležitostným fajčiarom (SŠ: 8,0 %, ZŠ: 5,5 %). Nefajčilo 90,9 % žiakov základných škôl a 79,3 % stredoškólačov.

Porovnanie údajov za roky 2001, 2003, 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Komparácia dát zameraných na zmapovanie situácie v oblasti fajčenia tabakových výrobkov u žiakov základných a stredných škôl ukázala, že od roku 2001 klesol počet opýtaných, ktorí fajčili každý deň. Zároveň bolo zistené aj výraznejšie zníženie počtu respondentov, ktorí si cigaretu zapálili len príležitostne. Za sledované obdobie bol zaznamenaný nárast počtu nefajčiarov. Komparácia tohoročných výsledkov so zisteniami z predchádzajúcich rokov ukázala, že najviac pravidelných fajčiarov bolo zaznamenaných v roku 2012, počet opýtaných, ktorí si cigaretu zapálili len občas, kulminoval v rokoch 2001 a 2003. Na základe zistených údajov je zrejmé, že od roku 2001 klesol počet opýtaných, ktorí patrili k pravidelným alebo príležitostným fajčiarom a stúpol počet nefajčiarov. Oproti zisteniam z roku 2001 sa súčasná situácia zlepšila.

Tabuľka 3 Komparácia údajov za roky 2001, 2003, 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Fajčenie tabakových výrobkov	2001	2003	2009	2012	2018	2019	2023
denne	12,7	13,9	15,4	17,0	8,5	13,5	7,9
občas	13,2	13,3	9,7	9,5	6,4	10,8	6,7
nefajčí	74,1	72,8	74,9	73,5	85,1	75,7	85,4

Žiaci základných a stredných škôl, ktorí fajčili denne, uvádzali najfrekvencovanejšiu spotrebu 3 (15,1 %), 5 (21,5 %) alebo 10 cigariet (17,2 %). Opýtaní, ktorí si cigaretu zapálili len občas, vyfajčili najčastejšie 2 (12,7 %), 5 (32,7 %) alebo 10 (12,0 %) cigariet týždenne. Z prezentovaných zistení vyplynulo, že v skupine pravidelných fajčiarov bol zistený vyšší počet opýtaných, ktorí vyfajčili 3, 6, 8, 10 a 15 cigariet denne. V podsúbore respondentov, ktorí si cigaretu zapálili len občas, bol evidovaný vyšší počet žiakov, ktorí mali spotrebu 1, 2, 8, 5 a 12 cigariet týždenne.

Najnižší zistený vek pri prvom experimentovaní s fajčením tabakových výrobkov bol 6 rokov (0,8 %). Respondenti najčastejšie skúšali fajčenie vo veku 12 (19,6 %), 13 (16,0 %), 14 (15,0%) a 16 rokov (13,6 %). Vo veku nižšom ako 10 rokov vyskúšalo tabakové výrobky 93 (4,2 %) opýtaných, 9,0 % žiakov si po

prvýkrát zapálilo cigaretu vo veku 10 rokov, 7,7 % respondentov experimentovalo s fajčením vo veku 11 rokov a 13,8 % ochutnalo cigarety vo veku 12 rokov. Len 6,6 % žiakov experimentovalo s fajčením vo veku 16 rokov, v skupine 17 (2,9 %) a 18-ročných (0,6 %) respondentov bol zistený ešte nižší počet opýtaných. Z prezentovaných údajov je zrejmé, že najčastejším obdobím, v ktorom deti začínali experimentovať s fajčením tabakových výrobkov bol vek od 12 do 15 rokov. Odborníci upozorňujú na skutočnosť, že s preventívnymi aktivitami, prispôsobenými veku a schopnostiam detí, treba začať už v predškolskom veku. Avšak je potrebné, aby aplikované programy boli overené a realizoval ich vyškolený personál.

2.1 Skúsenosti respondentov s fajčením cigár, elektronických cigariet a vodných fajok

Fajčenie cigár, elektronických cigariet s nikotínom a bez neho, vodných fajok a užívanie nikotínových vrecúšok patrí medzi alternatívne spôsoby užívania tabaku. I keď sa z rôznych dôvodov považujú za zdravšie než cigarety, zostáva tu pomerne veľké riziko ochorenia. Z výsledkov výskumu vyplynulo, že necelá polovica (45,7 %) opýtaných vyskúšala vape s náplňou bez nikotínu, 35,4 % opýtaných malo skúsenosti s fajčením elektronických cigariet s nikotínom. Asi štvrtina (23,8 %) žiakov fajčila cigary a menej než pätina respondentov priznala fajčenie vodnej fajky (17,9 %) a užívanie nikotínových vrecúšok (19,4 %).

Zo zistených údajov vyplynulo, že alternatívne spôsoby fajčenia tabaku lákali výrazne častejšie stredoškolákov než žiakov základných škôl, opýtaných vo veku 17 a 18 rokov, žiakov stredných odborných škôl, respondentov žijúcich v mestách s počtom obyvateľov od 50 001 do 100 000 a s trvalým bydliskom v Nitrianskom kraji. Zistené údaje ukázali, že tieto negatívne skúsenosti častejšie uvádzali aj opýtaní vyrastajúci v doplnených rodinách a v rodinách, kde neboli vytvorené dobré medzil'udské vzťahy. Okrem toho bol zistený výraznejší nárast žiakov, ktorí mali skúsenosti s fajčením cigár, elektronických cigariet s nikotínom, aj bez neho, vodných fajok a nikotínových vrecúšok aj u opýtaných, ktorí patrili k pravidelným fajčiarom cigariet.

Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia dát potvrdila, že stredoškoláci vo výrazne vyššej miere experimentovali s fajčením cigár (SŠ: 35,0 %, ZŠ: 13,6 %), elektronických cigariet bez nikotínu (SŠ: 55,8 %, ZŠ: 36,5 %), aj s nikotínom (SŠ: 49,4 %, ZŠ: 22,5 %), vodných fajok (SŠ: 28,8 %, ZŠ: 7,9 %) a nikotínových vrecúšok (SŠ: 28,2 %, ZŠ: 11,4 %) než žiaci základných škôl. Zaujímavé je zistenie, že v oboch skupinách malo prioritu fajčenie elektronických cigariet bez nikotínu.

Porovnanie údajov za roky 2012, 2018, 2019 a 2023

Zistené údaje ukázali, že od roku 2012 stúpol počet respondentov, ktorí mali skúsenosti s fajčením elektronických cigariet s nikotínom a znížil sa počet respondentov, ktorí fajčili cigary a vodné fajky. Zistené údaje za vape cigarety bez nikotínu a nikotínové vrecúška nebolo možné porovnávať, pretože v predchádzajúcich rokoch sme skúsenosti respondentov s týmto druhom alternatívnych tabakových výrobkov nesledovali. Prezentované zistenia zároveň potvrdili, že žiaci základných a stredných škôl si najviac obľúbili fajčenie vape cigariet bez nikotínu a elektronických cigariet s nikotínom.

Tabuľka 4 Komparácia údajov za roky 2012, 2018, 2019 a 2023

Alternatívne tabakové výrobky	2012	2018	2019	2023
cigary	43,8	31,1	38,5	23,8
elektronické cigarety s nikotínom	16,5	37,0	44,5	35,4
vape cigareta bez nikotínu (s ovocnou náplňou)	N	N	N	45,7
vodné fajky	40,7	26,9	35,2	17,9
nikotínové vrecúška	N	N	N	19,4

Poznámka: Tabuľka je vytvorená z kladných odpovedí respondentov. N – nezisťovalo sa

3. Konzumácia alkoholu

Alkohol je psychoaktívna látka, ktorá môže vyvolávať psychickú a fyzickú závislosť. Jeho ľahká dostupnosť a spoločenská tolerancia umožňuje experimentovanie dospievajúcich, hoci je jeho konzumácia zakázaná do veku 18 rokov.¹ Alkoholické nápoje často pilo 11,4 % respondentov a až 40,3 % respondentov ich konzumovalo príležitostne. Alkohol vôbec nepila iba necelá polovica (48,3 %) opýtaných. Problematika právnych aspektov kontroly alkoholu je na Slovensku obsiahnutá vo viacerých zákonoch. Najdôležitejší je zákon č. 163/2018 Z. z. o ochrane pred zneužívaním alkoholu, kde je okrem iného uvedený zákaz požívania alkoholu a iných návykových látok maloletými a mladistvými. Prezentované údaje však jednoznačne dokumentujú časté porušovanie tohto zákona.

Zistené údaje ukázali, že chlapci (13,1 %, dievčatá: 10,0 %) patrili vo vyššej miere k častým konzumentom alkoholu. Dievčatá (42,5 %, chlapci: 37,9 %) častejšie požívali tieto nápoje len príležitostne. Žiadne alkoholické nápoje nepilo 49,0 % chlapcov a 47,5 % dievčat. Z prezentovaných zistení vyplynulo, že chlapci konzumovali alkohol častejšie, dievčatá ho vo vyššej miere pili len občas.

Najstarší respondenti konzumovali alkoholické nápoje nielen často, ale aj občas. Možno konštatovať, že zároveň so zvyšujúcim sa vekom opýtaných stúpol aj počet častých konzumentov alkoholu najmä od veku 15 rokov.

¹ Rojková, Z.: Situačno-motivačné faktory alkoholového správania. Koncept – meranie – overovanie. Trnava, UCM : 2016. ISBN 978-80-8105-801-1, s. 13.

K abstinentom patrili asi tri štvrtiny 12-ročných opýtaných, zatiaľ čo v skupine najstarších žiakov nepilo alkoholické nápoje len 14,1 % respondentov. Prezentované údaje potvrdili, že najvyšší počet konzumentov alkoholu bol zaznamenaný v skupine 18-ročných a alkohol podľa platnej legislatívy mohli piť. Zvýšená konzumácia týchto nápojov bola zistená v skupine žiakov, ktorí mali 15 rokov a viac. Tieto zistenia možno vzhľadom na vek respondentov považovať za negatívne.

Tabuľka 5 Konzumácia alkoholických nápojov podľa veku

Konzumácia alkoholu	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
pije často	1,8	5,1	7,1	13,0	14,8	19,9	27,4
pije príležitostne	23,5	24,8	28,8	49,3	53,0	54,7	58,5
alkohol nepije	74,7	70,1	64,1	37,7	32,2	25,4	14,1

Časté popíjanie alkoholu priznali respondenti žijúci v Nitrianskom kraji. K príležitostným konzumentom týchto nápojov patrili opýtaní z Prešovského kraja. Alkohol vôbec nepilo viac než 60,0 % žiakov základných a stredných škôl v Bratislavskom kraji, ale v Prešovskom kraji patrilo k abstinentom najmenej opýtaných. Zistené údaje potvrdili, že zvýšená konzumácia alkoholických nápojov bola zistená u respondentov žijúcich v Nitrianskom, Prešovskom a v Banskobystrickom kraji. V najnižšom počte ich požívali opýtaní pochádzajúci z Trnavského a Bratislavského kraja.

Tabuľka 6 Konzumácia alkoholických nápojov podľa kraja

Konzumácia alkoholu	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
pije často	9,0	7,3	10,7	18,5	9,2	14,2	10,4	12,2
pije príležitostne	30,1	37,4	41,7	35,2	43,3	43,4	47,8	42,5
alkohol nepije	60,9	55,3	47,6	46,3	47,5	42,4	41,8	45,3

Alkoholické nápoje často pilo 44,6 % denných fajčiarov, 38,0 % občasných a iba 17,4 % nefajčiarov. Občas ich konzumovali opýtaní, ktorí si cigaretu zapálili len niekedy (52,8 %, fajčí denne: 46,1 %, nefajčí: 1,1 %). Alkohol vôbec nepilo až 81,5% nefajčiarov, zatiaľ čo v skupine fajčiarov, či už pravidelných (9,3 %), alebo príležitostných (9,2 %) bol zistený omnoho nižší počet abstinentov. Z prezentovaných výskumných zistení vyplynulo, že respondenti, ktorí fajčili každý deň, pili alkohol omnoho častejšie než príležitostní fajčiari alebo nefajčiari. Týmto žiakom by mali rodičia a učitelia vysvetliť, ako veľmi si ničia zdravie a naučiť ich prežívať voľný čas zmysluplným spôsobom.

Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia dát potvrdila, že stredoškólači pili alkoholické nápoje vo výrazne vyššej miere nielen často (SŠ: 17,2 %, ZŠ: 6,2 %), ale aj príležitostne (SŠ: 53,9 %, ZŠ: 27,6 %). K abstinentom patrilo až 66,2 % žiakov základných škôl a iba necelá tretina (28,9 %) stredoškólačov. Zo zistených údajov vyplynulo, že

žiaci stredných škôl pili alkoholické nápoje výrazne častejšie než žiaci základných škôl, pričom výrazná väčšina respondentov by podľa platnej legislatívy nemala mať s pitím týchto nápojov žiadne skúsenosti.

Porovnanie údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Komparácia dát ukázala výraznejší vzostup počtu respondentov, ktorí často pili alkohol. Zároveň sa vo veľkej miere znížil počet opýtaných, ktorí tento druh nápojov konzumovali občas a zvýšil sa aj počet žiakov základných a stredných škôl, ktorí alkoholické nápoje nepili vôbec.

V roku 2009, 2012 a 2019 patril najvyšší počet opýtaných k príležitostným konzumentom alkoholických nápojov, zatiaľ čo v rokoch 2018 a 2023 najviac respondentov nepilo tento druh nápojov vôbec. Zistené údaje poukázali, že od roku 2012 klesol počet žiakov, ktorí požívali alkohol často a znížil sa počet opýtaných, ktorí patrili k príležitostným konzumentom. Zároveň stúpol počet respondentov, ktorí ich nepili vôbec. Aj keď najhoršia situácia bola zaznamenaná v roku 2012, je zarážajúce, že od roku 2018 sa postupne zvyšuje počet častých konzumentov alkoholických nápojov. Považujeme za dôležité, aby bola tomuto problému venovaná väčšia pozornosť nielen pri uskutočňovaní preventívnych programov v školách, ale i v médiách. Je potrebné, aby boli na následky požívania alkoholu u detí a mládeže upozornení najmä rodičia, ktorí často tento problém bagatelizujú.

Tabuľka 7 Komparácia údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Konzumácia alkoholu	2009	2012	2018	2019	2023
pije často	1,4	14,5	5,1	10,5	11,4
pije príležitostne	78,9	62,6	46,6	63,4	40,3
alkohol nepije vôbec	19,7	22,9	48,3	26,1	48,3

3.1 Druh alkoholu

Výsledky výskumu ukázali, že opýtaní si najviac obľúbili destiláty (32,5 %), víno (27,9 %) a pivo (23,8 %). Likéry pilo len 13,5 % respondentov a pomerne málo žiakov (2,3 %) dávalo prednosť inému druhu, napr. rôznym miešaným alkoholickým nápojom.

Chlapci (33,5 %, dievčatá: 13,2 %) pili najradšej pivo, zatiaľ čo dievčatá (34,9 %, chlapci: 20,2 %) si obľúbili víno. Dievčatá pili radšej likéry (15,9 %, chlapci: 10,6 %) a miešané alkoholické nápoje (3,6 %, chlapci: 0,9 %). Približne rovnaký počet z oboch skupín preferoval destiláty (chlapci: 32,6 %, dievčatá: 32,4 %).

Najmladší žiaci pili najčastejšie pivo, 13-ročným opýtaným chutilo najmä víno. Ostatní respondenti si viac obľúbili destiláty. 12-roční žiaci pili výrazne častejšie likéry. Miešané alkoholické nápoje chutili vo zvýšenej miere najstarším respondentom.

Tabuľka 8 Druh alkoholu, ktorí respondenti pili najčastejšie podľa veku

Alkoholický nápoj	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
pivo	31,1	22,0	28,9	25,5	24,8	18,5	20,2
víno	23,0	34,7	28,4	28,1	24,2	29,2	29,8
destiláty	16,4	27,3	31,1	32,3	34,7	36,4	32,7
likéry	26,2	12,7	11,1	11,9	15,0	13,0	12,5
iné	3,3	3,3	0,5	2,2	1,3	2,9	4,8

Opýtaní v Bratislavskom a v Trenčianskom kraji označili za najobľúbenejší alkoholický nápoj pivo. Respondentom zo Žilinského kraja chutilo najmä víno. Oslovení žiaci v Trnavskom, Nitrianskom, Banskobystrickom, Prešovskom v Košickom kraji dali prednosť častejšie než ostatní destilátom. Mladým obyvateľom Bratislavského kraja chutili likéry a respondenti žijúci v Trnavskom kraji si obľúbili rôzne miešané alkoholické nápoje.

Tabuľka 9 Druh alkoholu, ktorí respondenti pili najčastejšie podľa kraja

Alkoholický nápoj	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
pivo	29,1	28,5	30,8	13,8	20,7	19,7	26,7	24,8
víno	28,1	25,1	22,5	28,7	33,7	28,4	27,6	29,8
destiláty	23,4	30,7	29,7	42,1	29,3	34,8	33,3	31,7
likéry	18,2	12,3	15,9	12,8	14,1	14,2	10,0	13,0
iné	1,2	3,4	1,1	2,6	2,2	2,9	2,4	0,7

Žiaci, ktorí pili alkoholické nápoje často, si obľúbili destiláty (pije často: 62,9 %, pije príležitostne: 30,4 %) a pivo (pije často: 29,9 %, pije príležitostne: 25,9 %). Príležitostní konzumenti dávali prednosť vínu (pije príležitostne: 35,7 %, pije často: 21,2 %), likérom (pije príležitostne: 16,5 %, pije často: 11,1 %). Miešané alkoholické nápoje pil približne rovnaký počet opýtaných z oboch skupín (pije príležitostne: 2,3 %, pije často: 2,9 %).

Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia dát potvrdila, že obidve skupiny opýtaných (ZŠ: 28,2 %, SŠ: 34,7 %) pili najčastejšie destiláty. Žiakom základných škôl viac chutilo pivo (ZŠ: 27,9 %, SŠ: 21,8 %) a likéry (ZŠ: 14,2 %, SŠ: 13,1 %), stredoškooláci (34,7 %, ZŠ: 28,2 %) destiláty. Približne rovnaký počet opýtaných (ZŠ: 1,8 %, SŠ: 2,5 %) pil rôzne miešané alkoholické nápoje. Zistené údaje považujeme vzhľadom na vek respondentov a najmä žiakov základných škôl za negatívne.

Porovnanie údajov za roky 2001, 2003, 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Oproti zisteniam z roku 2001 stúpol vo veľkej miere počet žiakov, ktorí pili destiláty. Klesol počet respondentov, ktorí si obľúbili pivo, víno alebo likéry. V danom období sa nezmenil počet opýtaných, ktorí dávali prednosť miešaným alkoholickým nápojom. Hlbšia analýza zistených dát potvrdila, že v rokoch 2001 a 2019 bolo najobľúbenejším nápojom respondentov víno. V rokoch 2003,

2009, 2012 a 2018 opýtaní uprednostňovali pivo. V roku 2023 patrili destiláty k preferovaným druhom alkoholu. Údaje zároveň ukázali, že v sledovanom období najvýraznejšie stúpol počet respondentov, ktorí pili destiláty.

Tabuľka 10 Komparácia údajov za roky 2001, 2003, 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Alkoholický nápoj	2001	2003	2009	2012	2018	2019	2023
pivo	27,2	33,2	31,5	35,7	33,5	30,1	23,8
víno	37,7	31,9	25,7	23,2	26,6	34,9	27,9
destiláty	18,8	17,4	24,3	27,7	31,6	26,0	32,5
likéry	14,5	16,6	16,9	12,3	7,6	8,5	13,5
iné	1,8	0,9	1,6	1,1	0,7	0,5	2,3

3.2 Nadmerná konzumácia alkoholických nápojov

Alkohol sa po požití dostáva krvným obehom do celého tela a prejavuje sa určitou mierou opitosti. Z výsledkov výskumu vyplynulo, že až 66,0 % opýtaných sa ešte nikdy sa neopilo. Jednorazové skúsenosti s nadmernou konzumáciou alkoholu malo 16,7 % žiakov základných a stredných škôl. Občas sa po požití alkoholu opilo 12,8 % respondentov a 4,5 % opýtaných sa priznalo, že sú pod vplyvom alkoholu často. Tieto zistenia sú vo vzťahu k veku respondentov považované za negatívne, pretože z praxe je známe, že deti a mladí ľudia sa pod vplyvom alkoholu veľmi často stávajú nielen páchatelmi, ale aj obeťami trestnej činnosti.

Ešte nikdy sa neopilo 67,5 % dievčat a 64,5 % chlapcov. Približne rovnaký počet opýtaných sa opil raz alebo dvakrát v živote (chlapci: 16,4 %, dievčatá: 16,9 %). Chlapci sa vo vyššej miere opili občas (chlapci: 13,4 %, dievčatá: 12,3 %) a často (chlapci: 5,7 %, dievčatá: 3,3 %). Z údajov je zrejmé, že chlapci vo vyššej miere nezvládli konzumáciu alkoholických nápojov a opili sa.

Pocit vyvolaný nadmernou konzumáciou alkoholu ešte nikdy nezažilo až 93,6 % opýtaných vo veku 12 rokov, zatiaľ čo v skupine 18-ročných rovnako odpovedala necelá tretina žiakov. Raz alebo dvakrát v živote sa opili opýtaní vo veku 15 a 16 rokov. Najstarší žiaci zažili túto nepríjemnú situáciu vo vyššej miere než ostatní občas, aj často. Najlepšia situácia bola zaznamenaná vo vekovej skupine 12 a 13 rokov. Zvýšená nadmerná konzumácia alkoholu bola zistená aj u žiakov, ktorí mali 15 rokov a viac.

Tabuľka 11 Nadmerná konzumácia alkoholu podľa veku

Nadmerná konzumácia alkoholu	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
raz-dvakrát v živote	5,5	8,3	12,4	23,6	23,9	21,9	21,7
občas	0,9	4,1	7,1	13,2	19,1	23,9	36,8
často	0	1,4	1,2	4,2	5,3	10,8	15,1
nikdy	93,6	86,2	79,3	59,0	51,7	43,4	26,4

Ešte nikdy sa neopili mladí obyvatelia Bratislavského kraja. Jednorazové skúsenosti priznali žiaci zo Žilinského kraja. Občas sa táto situácia stala opýtaným v Banskobystrickom kraji. Časté nadmerné popíjanie alkoholu priznalo až 8,2 % respondentov s trvalým bydliskom v Nitrianskom kraji, pričom najnižší počet žiakov s týmito negatívnymi skúsenosťami bol zaznamenaný v Košickom kraji. Prezentované údaje ukázali, že najhoršia situácia bola zistená v Nitrianskom a v Banskobystrickom kraji. Najmenej skúseností s nadmernou konzumáciou alkoholických nápojov mali žiaci základných a stredných škôl s trvalým bydliskom v Bratislavskom a v Trnavskom kraji.

Tabuľka 12 Nadmerná konzumácia alkoholu podľa kraja

Nadmerná konzumácia alkoholu	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
raz-dvakrát v živote	10,8	15,2	15,9	13,9	22,0	17,2	19,2	19,3
občas	9,7	9,6	13,4	15,5	10,5	19,4	11,3	12,6
často	2,5	3,8	6,6	8,2	4,5	3,9	3,5	2,0
nikdy	77,0	71,4	64,1	62,4	63,0	59,5	66,0	66,1

Po konzumácii alkoholických nápojov sa ešte nikdy neopilo 68,0 % opýtaných žijúcich v rodinách, kde boli vytvorené dobré medziludské vzťahy, zatiaľ čo v skupine žiakov, ktorí si s otcom a matkou nerozumeli, rovnako odpovedalo 42,4 % respondentov. Jednorazové (zlé vzťahy: 23,3 %, dobré vzťahy: 16,1 %), občasné (zlé vzťahy: 26,2 %, dobré vzťahy: 11,9 %), aj časté (zlé vzťahy: 8,1 %, dobré vzťahy: 4,0 %) skúsenosti s nadmerným požitím alkoholu mali najmä opýtaní, ktorí si s rodičmi nerozumeli. Prezentované výsledky výskumu ukázali, že pocit nadmernej konzumácie alkoholických nápojov zažili výrazne častejšie opýtaní z rodín, kde neboli dobré rodinné vzťahy. Zistené údaje tak potvrdili, že nedostatok citovej podpory zo strany rodičov môže byť významným faktorom ovplyvňujúcim postoj detí k nadmernému požívaniu alkoholu.

Ešte nikdy sa neopilo 74,4 % nefajčiarov, pätina (19,0 %) príležitostných fajčiarov a 15,5 % žiakov základných a stredných škôl, ktorí si cigaretu zapálili každý deň. Opýtaní, ktorí fajčili príležitostne (36,8 %, fajčí denne: 29,5 %, nefajčí: 13,9 %), sa omnoho častejšie než ostatní opili raz alebo dvakrát v živote. Táto nepríjemná situácia sa občas (fajčí denne: 40,4 %, fajčí občas: 32,5 %, nefajčí: 8,7 %), aj často (fajčí denne: 14,5 %, fajčí občas: 11,7 %, nefajčí: 3,0 %) stala respondentom, ktorí si cigaretu zapálili každý deň. Ukázalo sa, že žiaci, ktorí fajčili denne, sa po požití alkoholu opili omnoho častejšie než ich rovesníci, ktorí si cigaretu zapálili iba občas, alebo nefajčili vôbec. Bolo by potrebné upriamiť pozornosť týchto detí a mladých ľudí na zdravý životný štýl a vhodný spôsob prežívania voľného času.

Respondenti, ktorí z vlastných skúseností často poznali pocit navodený nadmerným požitím alkoholu, sa vo výrazne vyššej miere než ostatní kamarátili s osobami, ktoré sa tiež často opíjali (66,1 %, opil sa raz-dvakrát: 16,6 %, opil sa občas: 37,2 %, nikdy sa neopil: 5,1 %). Priateľov, ktorí sa opili len občas, mali najčastejšie žiaci, ktorým sa táto nepríjemná situácia stávala tiež iba

niekedy (53,6 %, opil sa raz-dvakrát: 51,8 %, opil sa často: 25,7 %, nikdy sa neopil: 19,2%). S rovesníkmi, ktorí ešte nikdy neboli opití, udržiavali priateľské kontakty opýtaní, ktorí tiež túto situáciu nikdy nezažili (75,7 %, opil sa raz: 29,8 %, opil sa občas: 11,0 %, opil sa často: 8,3 %). Z týchto výsledkov výskumu je zrejmé, že frekvencia konzumácie alkoholických nápojov v rovesníckej skupine výrazne ovplyvňuje skúsenosti jej členov s nadmerným pitím alkoholu.

Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia dát potvrdila, že žiaci stredných škôl sa po požití alkoholu vo vyššom počte opili nielen jednorazovo (SŠ: 23,0 %, ZŠ: 10,8 %), ale aj občas (SŠ: 21,0 %, ZŠ: 5,2 %) a často (SŠ: 7,9 %, ZŠ: 1,3 %). Ešte nikdy sa neopilo 82,7 % žiakov základných škôl a necelá polovica (48,1 %) stredoškolákov.

Porovnanie údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Oproti zisteniam z roku 2009 sa výrazne zvýšil počet opýtaných, ktorí neboli ešte nikdy opití. Klesol počet respondentov, ktorí sa po požití alkoholických nápojov opili občas, raz alebo dvakrát v živote a často. Prezentované výsledky výskumu ukázali, že situácia sa oproti zisteniam z roku 2009 výraznejšie zlepšila a žiaci sa po konzumácii alkoholu opíjali v nižšom počte než predtým. Avšak z uvedených dát je zrejmé, že platná legislatíva, ktorá zakazuje predaj a požívanie alkoholických nápojov osobám mladších ako 18 rokov sa veľmi často porušuje a bolo by treba, aby sa zlepšeniu danej situácie venovala väčšia pozornosť i naďalej.

Tabuľka 13 Komparácia údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Nadmerná konzumácia alkoholu	2009	2012	2018	2019	2023
raz-dvakrát v živote	19,0	16,5	17,6	22,4	16,7
občas	31,0	36,3	17,2	18,1	12,8
často	5,8	5,1	4,9	8,2	4,5
nikdy	44,2	42,1	60,3	51,3	66,0

4. Osobné skúsenosti respondentov s užívaním nelegálnych drog

Užívanie nelegálnych drog poškodzuje zdravie a kvalitu života nielen narkomanov, ale aj ich blízkych. V dôsledku negatívnych zdravotných, sociálnych, ekonomických a bezpečnostných dopadov, ktoré s drogami úzko súvisia, ohrozuje aj zdravý vývoj celej spoločnosti.² Z výsledkov výskumu vyplynulo, že skúsenosti s užívaním zakázaných návykových látok priznalo 450 (18,5 %) žiakov základných a stredných škôl. Záporne odpovedalo 81,5 % respondentov.

² Kalina, K. a kol.: Drogy a drogové závislosti 2. Mezioborový prístup. Praha : Úřad vlády České republiky, 2003. ISBN 80-86734-05-6, s. 25.

Prezentované údaje ukázali, že drogy vyskúšala pätina (20,9 %) chlapcov a 16,3 % dievčat.

Najčastejšie s nimi experimentovali opýtaní vo veku 18 rokov (38,7 %, 17 rokov: 25,1 %, 16 rokov: 24,6 %, 15 rokov: 19,0 %, 14 rokov: 13,3 %, 13 rokov: 13,8 %, 12 rokov: 5,1 %). Možno konštatovať, že zároveň so stúpajúcim vekom respondentov sa zvyšoval aj počet opýtaných, ktorí experimentovali so zakázanými látkami. Výrazné zvýšenie počtu oslovených žiakov, ktorí vyskúšali drogy, bolo zistené v skupine respondentov vo veku 16 rokov a viac.

Drogy užilo až 24,9 % žiakov stredných odborných škôl a 23,2 % gymnazistov. Zakázané látky vyskúšali opýtaní žijúci v mestách s počtom obyvateľov od 10 001 do 50 000 (22,2 %) a v najmenších obciach (menej než 2 000: 21,2 %, od 2 001 do 10 000: 15,7%, od 50 001 do 100 000: 17,1 %). Najmenej skúseností uvádzali respondenti pochádzajúci z miest s počtom obyvateľov vyšším než 100 000 (8,8 %).

Viac než tretina oslovených žiakov, ktorí užili aspoň jeden druh nelegálnych drog, žila v Trenčianskom (25,2 %) a v Banskobystrickom kraji (23,0 %). V nižšom počte uviedli tieto negatívne skúsenosti aj respondenti s trvalým bydliskom v Bratislavskom (14,0 %), Trnavskom (14,9 %), Nitrianskom (19,4 %), Žilinskom (17,0 %) a v Prešovskom kraji (20,1 %). Experimentovanie s nelegálnymi drogami priznali v najnižšej miere respondenti z Košického kraja (13,0 %).

Skúseností s užívaním nelegálnych drog mali najčastejšie respondenti pochádzajúci z doplnených (25,0 %) a z neúplných rodín (22,1 %). V najnižšom počte ich konzumovali opýtaní vyrastajúci v úplných rodinách (16,6 %).

Drogy vyskúšala viac než tretina (32,0 %) žiakov z rodín, kde neboli vytvorené dobré vzájomné vzťahy. V rodinách, kde si rodičia a deti rozumeli, malo tieto skúsenosti 17,1 % oslovených respondentov.

Opýtaní, ktorí už experimentovali s drogami, patrili výrazne častejšie k **fajčiarom**, či už k pravidelným (užil drogy: 20,9 %, neužil drogy: 5,0 %), alebo k príležitostným (užil drogy: 16,9%, neužil drogy: 15,1 %). V skupine opýtaných, ktorí ešte nikdy neexperimentovali s návykovými látkami, bolo až 90,6 % nefajčiarov, zatiaľ čo v podsúbore ich rovesníkov, ktorí už zakázané látky vyskúšali, nefajčilo 62,2 % opýtaných.

Respondenti, ktorí mali skúsenosti s návykovými látkami, patrili vo vyššej miere k častým (užil drogy: 33,8 %, neužil drogy: 6,4 %) a k príležitostným **konzumentom alkoholu** (užil drogy: 51,6 %, neužil drogy: 37,6 %). Ich rovesníci, ktorí alkoholické nápoje vôbec nepili, v omnoho vyššej miere (neužil drogy: 56,0 %, užil drogy: 14,7 %) ani neskúšali nelegálne drogy.

Žiaci, ktorí mali skúsenosti s užívaním zakázaných látok, mali vo vyššom počte kamarátov, ktorí tiež brali drogy, či už často (užil drogy: 12,9 %, neužil drogy: 1,4 %), alebo občas (užil drogy: 32,0 %, neužil drogy: 7,9 %). Až 90,7 %

opýtaných, ktorí nikdy neužili nelegálne drogy, sa kamarátilo s rovesníkmi, ktorí tiež s drogami nikdy neexperimentovali. V skupine respondentov, ktorí návykové látky užili, rovnako odpovedalo 55,1 % opýtaných. Uvedené dáta prezentovali výrazný vplyv rovesníckej skupiny a je zrejmé, že mnohí respondenti vyskúšali nelegálne drogy najmä preto, aby sa prispôsobili svojim kamarátom.

Opýtaní, ktorí experimentovali s konzumáciou drog, sa častejšie priatelili s osobami, ktoré sa po požití alkoholu opili často (užil drogy: 36,3 %, neužil drogy: 8,8 %), alebo občas (užil drogy: 40,1 %, neužil drogy: 26,9 %). Žiaci, ktorí zakázané látky nikdy neužili, mali viac priateľov, ktorí ešte nikdy neboli opití (neužil drogy: 64,4 %, užil drogy: 23,6 %). V tejto oblasti zohráva dôležitú úlohu prežívanie voľného času prostredníctvom hodnotných a zmysluplných záujmových aktivít. Rovesníci, ktorí sa stretávajú na ihrisku, v športovom klube alebo v záujmovom krúžku len veľmi ťažko budú tráviť svoj voľný čas v reštauráciách alebo postávať na sídlisku, aby zahnali nudu a spestrili si život konzumáciou alkoholu a iných návykových látok.

Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Komparácia dát potvrdila, že nelegálne drogy užilo až 24,5 % stredoškolákov a 13,0 % žiakov základných škôl. Tieto negatívne skúsenosti nemalo 87,0 % žiakov základných škôl a asi tri štvrtiny stredoškolákov. Z prezentovaných údajov je zrejmé, že stredoškoláci vo výrazne vyššej miere vyskúšali užívanie zakázaných látok než žiaci základných škôl.

Porovnanie údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Komparácia dát ukázala, že od roku 2009 klesol počet opýtaných, ktorí užili aspoň jednu nelegálnu drogu a stúpol počet žiakov základných a stredných škôl, ktorí tieto negatívne skúsenosti nemali. Zároveň sa znížil aj počet respondentov, ktorí na danú otázku neodpovedali. Výsledky výskumu poukázali na klesajúci počet konzumentov nelegálnych drog vo veku od 12 do 18 rokov. Najnižší počet užívateľov návykových látok bol zaznamenaný v roku 2018, pričom najhoršia situácia bola evidovaná v roku 2012.

Tabuľka 14 Komparácia údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Skúsenosti s užívaním nelegálnych drog	2009	2012	2018	2019	2023
užil drogu	26,6	30,4	14,1	24,9	18,5
neužil drogu	71,5	69,0	85,5	75,1	81,5
neodpovedal	1,9	0,6	0,4	0	0

Najčastejším obdobím, v ktorom žiaci začali s nelegálnymi drogami experimentovať, bol vek 13 (23,6 %), 14 (21,9 %) a 15 rokov (20,7 %). V nižšej miere užili návykové látky aj respondenti vo veku 16 (16,3 %), 12 (9,0 %) a 17 rokov (4,9 %). Najnižší vek, ktorý opýtaní uviedli, bol vek 10 (1,0 %) a 11 rokov (1,1 %). Vo veku 18 rokov užilo prvú nelegálnu drogu 1,5 % respondentov.

Porovnanie údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

V roku 2009 respondenti najčastejšie experimentovali s návykovými látkami vo veku 15 rokov, pričom v rokoch 2012, 2018 a 2019 získali opýtaní skúsenosti s primárnymi drogami najmä ako 14-roční. V roku 2023 sa tento vek ešte mierne znížil na vek 13 rokov. Oproti zisteniam z roku 2009 bol zistený približne rovnaký počet žiakov, ktorí vyskúšali nelegálne drogy vo veku 9, 10, 11 a 18 rokov. Zvýšil sa počet respondentov, ktorí experimentovali s návykovými látkami vo veku 12, 13 a 14 rokov. Klesol počet opýtaných, ktorí vyskúšali návykové látky vo veku 15, 16 a 17 rokov. Iba v rokoch 2018 a 2019 užíli respondenti primárne drogy vo veku 9 rokov, v rokoch 2012, 2019 a 2023 ich konzumovali ako desaťroční. V rokoch 2009, 2019 a 2023 experimentovali opýtaní s návykovými látkami aj vo veku 18 rokov. Prezentované údaje ukázali, že od roku 2009 sa znížila veková hranica pre prvé užitie drog z 15 na 14 rokov, pričom v roku 2023 klesla na 13 rokov. Tieto zistenia poukázali na pretrvávajúcu potrebu realizácie primárnej prevencie už na prvom stupni základných škôl, pričom je dôležité, aby boli o týchto problémoch informovaní aj rodičia detí.

Tabuľka 15 Komparácia údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Vek pri prvom experimentovaní s drogami	2009	2012	2018	2019	2023
9 rokov	0	0	0,4	0,2	0
10 rokov	0	1,4	0	0,9	1,0
11 rokov	1,8	1,6	1,3	1,1	1,2
12 rokov	7,2	10,7	5,3	4,1	9,0
13 rokov	14,8	16,8	14,2	13,1	23,6
14 rokov	20,3	24,7	31,0	28,7	21,9
15 rokov	27,2	21,7	26,1	21,6	20,7
16 rokov	19,2	15,9	14,6	20,5	16,3
17 rokov	7,6	7,2	7,1	8,5	4,9
18 rokov	1,9	0	0	1,3	1,5
počet respondentov	276	364	226	558	450

4. 1 Nelegálne drogy, ktoré respondenti užíli

Drogová scéna nie je stabilná. Aktuálne trendy sú charakterizované širokou škálou nových látok, agresívnym marketingom produktov, ktoré nie sú úmyselne označované a rastúcim využívaním internetu na ich šírenie.³ Z celkového počtu 2 430 žiakov základných a stredných škôl priznalo 450 (18,5 %) opýtaných skúsenosti s konzumáciou aspoň jednej nelegálnej drogy. Od týchto respondentov sme získali až 1 033 (230,2 %) odpovedí, pretože niektorí vyskúšali viac druhov návykových látok. Medzi najfrekvencovanejšie nelegálne drogy patrila jednoznačne marihuana (64,7 %). Opýtaní vo výrazne

³ Sejčová, Ľ.: Mladí v sieti závislostí. Bratislava : Album, 2011. ISBN 978-80-969908-4-9, s. 17.

nižšom počte užili tabletky (36,6 %), aj spolu s alkoholom (23,7 %), huby (16,3 %), vdychovali prchavé látky (14,9 %), fajčili hašiš (11,8 %) a konzumovali extázu (10,3 %). Menej než 10,0 % žiakov vyskúšalo anabolické steroidy (9,4 %), LSD (8,2 %), pervitín (6,3 %), kokaín (5,4 %), crack (2,7 %) a heroín (0,7%). Približne každý desiaty žiak užil inú návykovú látku (10,3 %), najčastejšie HHC a 8,9 % opýtaných nevedelo určiť druh nelegálnej drogy, ktorú vyskúšali. Široké spektrum návykových látok, ktoré žiaci konzumovali, poukazuje na veľkú dostupnosť nelegálnych drog, ku ktorým sa bez väčších problémov dostanú aj maloleté a mladistvé osoby.

Jednorazové skúsenosti s konzumáciou nelegálnych drog priznalo 168 respondentov. Najčastejšie fajčili marihuanu, ale v pomerne vysokej miere skúšali tabletky, tabletky spolu s alkoholom, huby, prchavé látky, hašiš a extázu. Opýtaní v nižšej miere užili LSD, anabolické steroidy, pervitín, kokaín, crack a heroín. Až 16,1 % žiakov nevedelo bližšie špecifikovať druh zakázanej návykovej látky, ktorú užili a 8,9 % respondentov priznalo konzumáciu inej nelegálnej drogy, najčastejšie HHC.

Opakované skúsenosti s užívaním zakázaných návykových látok uviedlo 282 opýtaných a v tejto skupine žiakov bolo opäť zistené výrazné fajčenie marihuany. Nižší počet opýtaných užil tabletky, tabletky spolu s alkoholom, konzumoval huby, vdychoval prchavé látky, fajčil hašiš, užil extázu, anabolické steroidy, LSD, pervitín, kokaín, crack a heroín. Asi 11,0 % oslovených žiakov vyskúšalo iný druh nelegálnej drogy a 4,6 % respondentov nevedelo určiť typ zakázanej látky, ktorú konzumovali.

Tabuľka 16 Drogy, ktoré respondenti užili podľa frekvencie konzumácie

Druh drogy	Jednorazovo		Opakovane		Spolu	
prchavé látky	40	23,8	27	9,6	67	14,9
marihuana	127	75,6	163	57,8	290	64,7
pervitín	19	11,3	11	3,9	30	6,7
extáza	30	17,9	16	5,7	46	10,3
heroín	1	0,6	2	0,7	3	0,7
LSD	23	13,7	14	5,0	37	8,2
kokaín	14	8,3	10	3,5	24	5,4
tabletky	62	36,9	102	36,2	164	36,6
tabletky a alkohol	62	36,9	44	15,6	106	23,7
huby	48	28,6	25	8,9	73	16,3
hašiš	34	20,2	19	6,7	53	11,8
crack	6	3,6	6	2,1	12	2,7
anabolické steroidy	20	11,9	22	7,8	42	9,4
iný druh drogy	15	8,9	31	11,0	46	10,3
nevie určiť	27	16,1	13	4,6	40	8,9
spolu	528	314,3	505	179,1	1 033	230,6
žiaci, ktorí užili drogy	168		282		450	

Poznámka: Súčet presahuje 100,00 %, pretože respondenti mohli uviesť viac možností.

Obidve skupiny opýtaných mali najviac skúseností s marihuanou (chlapci: 67,8 %, dievčatá: 60,7 %). Dievčatá častejšie užili tabletky (dievčatá: 44,5 %, chlapci: 28,4 %) spolu s alkoholom (dievčatá: 26,5 %, chlapci: 20,1 %) a kokaín (dievčatá: 6,6 %, chlapci: 4,2%). Chlapci vo vyššej miere vdychovali prchavé látky (chlapci: 17,1 %, dievčatá: 11,4 %), užili LSD (chlapci: 9,6 %, dievčatá: 6,2 %), extázu (chlapci: 11,3 %, dievčatá: 9,0 %), huby (chlapci: 21,3 %, dievčatá: 9,9 %), anabolické steroidy (chlapci: 14,2 %, dievčatá: 3,3 %) a hašiš (chlapci: 15,9 %, dievčatá: 6,6 %). Vo vyššej miere experimentovali s inými druhmi drog (chlapci: 11,3 %, dievčatá: 9,0 %) a nedokázali určiť, akú látku užili (chlapci: 10,5%, dievčatá: 7,1 %). Približne rovnaký počet opýtaných vyskúšal heroín (chlapci: 0,8 %, dievčatá: 0,5 %), crack (chlapci: 2,5 %, dievčatá: 2,8 %) a pervitín (chlapci: 6,7 %, dievčatá: 6,2 %). V oboch skupinách respondentov boli najčastejšie užívané marihuana a tabletky. Chlapci častejšie vyskúšali huby a iné drogy (prchavé látky, extáza, LSD, hašiš, anabolické steroidy, iné a neznáme drogy). Dievčatá mali viac skúseností s konzumáciou tabletiiek, spolu s alkoholom a kokaínom.

Tabuľka 17 Drogy, ktoré respondenti užili podľa kraja

Drogy, ktoré respondenti užili	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
prchavé látky	7,7	2,0	29,9	25,0	13,5	15,5	10,9	18,2
marihuana	69,2	72,5	63,0	64,1	53,8	69,0	56,2	69,7
pervitín	2,6	3,9	10,9	7,8	3,8	5,6	7,8	9,1
extáza	10,2	7,7	10,9	7,8	7,7	11,3	10,9	15,1
heroín	2,6	0	0	0	0	1,4	0	3,0
LSD	1,3	12,8	12,3	4,7	3,8	11,3	4,7	15,1
kokaín	7,7	3,9	8,2	6,2	5,8	5,6	1,6	3,0
tabletky	35,9	33,3	39,7	37,5	34,6	31,0	40,6	51,5
tabletky s alkoholom	25,6	15,4	16,4	34,4	23,1	23,9	25,0	24,2
huby	17,9	20,5	12,3	10,9	19,2	14,1	18,8	27,3
hašiš	1,3	7,5	17,8	14,1	5,8	9,8	10,9	18,2
crack	2,6	3,9	0	6,2	1,9	0	3,1	6,1
anabolické steroidy	5,1	10,3	6,8	10,9	9,6	8,5	9,4	18,2
iné drogy	7,7	12,8	5,5	12,5	9,6	9,8	15,6	12,1
nevie určiť	10,2	10,3	13,7	9,4	3,8	7,0	12,5	3,0
spolu	80	99	175	161	102	159	146	97
žiaci, ktorí užili drogy	39	51	73	64	52	71	64	33

Poznámka: Súčet presahuje 100,00 %, pretože respondenti mohli uviesť viac možností.

Všetci opýtaní najčastejšie fajčili marihuanu. Respondenti v Trenčianskom kraji vo vyššej miere vdychovali prchavé látky, užili pervitín, kokaín a nevedeli špecifikovať drogu, ktorú užili. Opýtaní v Nitrianskom kraji experimentovali s kombináciou tabletiiek a alkoholu a spolu so žiakmi z Košického kraja užili crack. Títo respondenti zároveň preferovali konzumáciu extázy, LSD, tabletiiek, húb, hašiša a anabolických steroidov. Respondenti z Prešovského kraja mali viac skúseností s iným druhom zakázaných návykových látok. Heroín užili iba

opýtaní žijúci v Košickom, Bratislavskom a v Banskobystrickom kraji. Zistené údaje ukázali, že najhoršia situácia bola zaznamenaná v skupine opýtaných z Košického kraja. Najnižší počet druhov nelegálnych drog a najmenej skúseností uvádzali žiaci v Trenčianskom kraji.

Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Obidve skupiny respondentov, avšak výrazne častejšie stredoškólači fajčili predovšetkým marihuanu (SŠ: 75,4 %, ZŠ: 45,5 %). Žiaci základných škôl vo vyššej miere vdychovali prchavé látky (ZŠ: 20,0 %, SŠ: 11,9 %), konzumovali tabletky (ZŠ: 40,0 %, SŠ: 34,4 %), pervitín (ZŠ: 8,5 %, SŠ: 5,6 %), heroín (ZŠ: 1,2 %, SŠ: 0,4 %), kokaín (ZŠ: 7,8 %, SŠ: 3,9 %), huby (ZŠ: 21,1 %, SŠ: 13,3 %), crack (ZŠ: 3,6 %, SŠ: 2,1 %) a anabolické steroidy (ZŠ: 10,3 %, SŠ: 8,8%). Stredoškólači častejšie vyskúšali extázu (SŠ: 11,9 %, ZŠ: 7,3 %), tabletky spolu s alkoholom (SŠ: 26,0 %, ZŠ: 19,4 %) a hašiš (SŠ: 14,0 %, ZŠ: 7,8 %). Približne rovnaký počet opýtaných z oboch typov škôl užil LSD (SŠ: 8,4 %, ZŠ: 7,8 %). Žiaci základných škôl vo vyššej miere experimentovali s iným druhom nelegálnych drog (ZŠ: 10,9 %, SŠ: 9,8 %), prípadne nevedeli určiť druh zakázanej návykovej látky, ktorú konzumovali (ZŠ: 10,3 %, SŠ: 8,1 %). Tieto zistenia potvrdili, že stredoškólači mali viac skúseností s konzumáciou nelegálnych drog než žiaci základných škôl. Avšak aj pomerne široké spektrum drog, ktoré vyskúšali žiaci základných škôl dokazuje, že na Slovensku v súčasnosti nie je problém získať tieto zakázané látky ani pre deti, ktoré ešte navštevujú základné školy.

Porovnanie zistení za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Od roku 2009 stúplo u žiakov základných a stredných škôl vdychovanie prchavých látok, konzumácia extázy, LSD, kokaínu, tabletiiek, húb, cracku a anabolických steroidov. Zároveň bol zistený výrazne vyšší počet opýtaných, ktorí užili iný, bližšie neurčený druh nelegálnej drogy, prípadne nedokázali určiť, ktorú zakázanú návykovú látku vyskúšali. Od roku 2009 kleslo v skupine žiakov základných a stredných škôl užívanie marihuany, pervitínu, tabletiiek spolu s alkoholom a hašiša. Za sledované obdobie sa nezmenila iba konzumácia heroínu.

V roku 2009 patrili medzi najfrekvencovanejšie drogy marihuana, tabletky spolu s alkoholom a hašiš, pričom v rokoch 2012, 2018, 2019 a 2023 boli najčastejšie užívanými zakázanými návykovými látkami marihuana, tabletky a tabletky spolu s alkoholom. Okrem toho bolo zaznamenané výraznejšie zvýšenie počtu respondentov, ktorí užili inú bližšie neurčenú drogu a vo väčšej miere stúpol aj počet opýtaných, ktorí nevedeli špecifikovať, aký druh návykovej látky konzumovali. Komparácia údajov za roky 2019 (pred pandemiou Covid-19) a 2023 potvrdila pokles konzumácie všetkých uvedených druhov zakázaných návykových látok okrem húb a anabolických steroidov. Príčinou výraznejšieho poklesu užívania nelegálnych drog v skupine žiakov môže byť najmä zmena spôsobu prežívania voľného času, pričom v súčasnosti majú prioritu rôzne

aktivity, ktoré sa uskutočňujú v domácom prostredí, napr. na sociálnych sieťach. V roku 2019 uvádzali opýtaní, ktorí užili iný druh drog, najmä prírodné drogy, napr. šalvia a durman, pričom v roku 2023 užili vo výraznej väčšine syntetickú drogu – **HHC**, ktorá je momentálne pre nich pomerne dostupná. Považujeme za dôležité, aby bola táto syntetická droga HHC zaradená do zoznamu omamných a psychotropných látok. Automaty, ktoré ju v súčasnosti ponúkajú deťom a mládeži, by mali byť z ulíc a nákupných centier odstránené.

Tabuľka 18 Komparácia údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Druh drogy	Rok				
	2009	2012	2018	2019	2023
prchavé látky	12,9	15,6	13,0	20,7	14,9
marihuana	80,6	73,5	83,1	81,0	64,7
pervitín	8,2	7,5	4,6	12,4	6,7
extáza	8,7	6,0	10,2	14,0	10,3
heroín	1,1	1,5	2,8	3,6	0,7
LSD	4,0	5,8	4,9	10,4	8,2
kokaín	3,4	2,8	5,6	8,6	5,4
tabletky	10,8	32,7	22,5	38,2	36,6
tabl. a alkohol	25,2	24,6	19,7	29,0	23,7
huby	13,3	14,5	9,5	15,1	16,3
hašiš	14,6	10,0	8,8	15,6	11,8
crack	1,3	1,3	2,1	5,7	2,7
anabol. steroidy	5,9	7,1	4,2	8,4	9,4
iná droga	0	4,3	1,8	16,8	10,3
nevie určiť	4,6	9,8	7,4	17,4	8,9
spolu (N)	194,6	217,0	200,2	296,9	230,6
žiaci, ktorí užili drogy	527	468	284	558	450

Poznámka: Súčet presahuje 100,00 %, pretože respondenti mohli uviesť viac možností.

N (2009) = 1 026, N (2012) = 1015, N (2018) = 569, N (2019) = 1657, N (2023) = 1033

4.2 Počet druhov drog, ktoré respondenti užili

U niektorých mladých ľudí konzumujúcich drogy bolo zaznamenané kombinované užívanie viacerých typov návykových látok. Príčinou môže byť snaha zvýrazniť účinky základnej drogy, potreba zmierniť abstinenčné príznaky pri nedostatku základnej drogy, snaha dosiahnuť viacero účinkov alebo tlmenie tých nežiaducich.⁴ V súbore žiakov, ktorí priznali konzumáciu nelegálnych drog (450-18,5 %), vyskúšalo najviac opýtaných (46,2 %) jeden druh zakázanej látky. Skúsenosti s dvomi druhmi uviedla asi štvrtina respondentov (24,8 %) a 12,1 % užilo tri druhy. Asi 7,6 % opýtaných vyskúšalo štyri druhy nelegálnych drog, päť a viac druhov konzumovalo až 9,3% respondentov.

⁴ Kolibáš, E. – Novotný, V.: Alkohol, drogy, závislosti. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. ISBN 978-80-223-2315-4, s. 224.

Dievčatá častejšie užili jeden (dievčatá: 47,6 %, chlapci: 45,0 %) alebo dva druhy nelegálnych drog (dievčatá: 26,2 %, chlapci: 23,5 %). Približne rovnaký počet opýtaných z obidvoch skupín priznal konzumáciu troch (dievčatá: 12,4 %, chlapci: 11,8 %) a štyroch (dievčatá: 7,1 %, chlapci: 8,0 %) druhov zakázaných návykových látok. Skúsenosti s piatimi a vyšším počtom nelegálnych drog mali najmä chlapci (11,7 %, dievčatá: 6,7 %).

Jeden druh návykových látok vyskúšala polovica druhákov a ôsmakov. Siedmaci získali vo vyššej miere skúsenosti s dvomi druhmi nelegálnych drog. Tretiaci častejšie vyskúšali nielen tri, ale aj päť druhov zakázaných látok. Žiaci prvých ročníkov užili vo vyššom počte štyri druhy drog, v skupine siedmakov nevyskúšal tento počet návykových látok nikto. Z uvedeného je zrejmé, že najvyšší počet druhov návykových látok vyskúšali žiaci tretích ročníkov. Najlepšia situácia bola zistená u siedmakov a ôsmakov.

Tabuľka 19 Počet druhov nelegálnych drog, ktoré respondenti užili podľa ročníkov

Počet druhov drog	1. ročník SŠ	2. ročník SŠ	3. ročník SŠ	7. ročník ZŠ	8. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ
1	42,4	50,0	45,7	40,9	50,0	46,4
2	27,2	27,4	17,1	40,9	23,6	26,1
3	10,9	9,5	15,2	13,6	9,7	11,6
4	10,9	4,8	8,6	0	8,3	7,2
5 a viac	8,6	8,3	13,4	4,6	8,4	8,7

Jednu zakázanú psychotropnú látku drogu vyskúšala viac než polovica opýtaných v Trnavskom a v Žilinskom kraji, v Nitrianskom rovnako odpovedalo najmenej respondentov. Žiaci z Trnavského kraja konzumovali častejšie než ostatní dva druhy návykových látok. Opýtaní v Bratislavskom kraji vo vyššej miere priznali skúsenosti s tromi druhmi nelegálnych drog. Štyri druhy návykových látok užili respondenti žijúci v Nitrianskom a v Prešovskom kraji, päť a viac druhov konzumovali žiaci z Košického kraja. Prezentované zistenia potvrdili, že najviac druhov zakázaných látok vyskúšali opýtaní z Trenčianskeho a z Košického kraja. Respondenti s trvalým bydliskom v Bratislavskom a v Žilinskom kraji experimentovali s najnižším počtom drog.

Tabuľka 20 Počet druhov nelegálnych drog, ktoré respondenti užili podľa kraja

Počet druhov drog	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
1	43,6	52,9	46,6	40,6	55,8	45,1	42,2	45,5
2	28,2	33,3	21,9	18,8	23,1	23,9	29,7	18,2
3	20,5	5,9	11,0	15,6	9,6	12,7	9,4	15,2
4	2,6	0,9	5,5	12,5	7,7	11,3	12,5	3,0
5 a viac	5,1	7,0	15,0	12,5	3,8	7,0	6,2	18,1

Opýtaní žijúci v rodinách, kde boli vytvorené dobré vzájomné vzťahy, častejšie vyskúšali jeden (dobré vzťahy: 48,7 %, zlé vzťahy: 30,9 %) alebo dva druhy nelegálnych drog (dobré vzťahy: 25,4 %, zlé vzťahy: 18,2 %). Respondenti

vyrastajúci v rodinách, kde si rodičia a deti navzájom nerozumeli, vo vyššej miere užili tri (zlé vzťahy: 14,5 %, dobré vzťahy: 11,3 %), štyri (zlé vzťahy: 18,2 %, dobré vzťahy: 6,3 %), päť a viac druhov drog (zlé vzťahy: 18,2 %, dobré vzťahy: 8,3 %). Zistené údaje potvrdili, že žiaci, ktorí vo svojich rodinách nenašli pozitívne citové zázemie, experimentovali omnoho častejšie s vyšším počtom omamných látok než ich rovesníci, ktorí mali v rodinách vybudované dobré medziludské vzťahy.

Porovnanie údajov za základné a stredné školy

Žiaci základných škôl vo vyššej miere užili jeden (ZŠ: 46,7 %, SŠ: 45,6 %) a dva druhy nelegálnych drog (ZŠ: 26,7 %, SŠ: 23,5 %). Stredoškooláci vo vyššom počte uvádzali skúsenosti s tromi (SŠ: 12,3 %, ZŠ: 11,5 %), štyrmi (SŠ: 8,1 %, ZŠ: 6,7 %), prípadne piatimi a vyšším počtom (SŠ: 10,5 %, ZŠ: 8,4 %) zakázaných návykových látok. Prezentované výsledky výskumu ukázali, že stredoškooláci mali omnoho viac skúsenosti s vyšším počtom nelegálnych drog než žiaci základných škôl.

Porovnanie údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Komparácia dát ukázala, že od roku 2009 klesol počet opýtaných, ktorí užili iba jeden druh nelegálnych drog. Stúpol počet žiakov, ktorí vyskúšali dva, tri, štyri a päť a viac druhov návykových zakázaných látok. Klesajúci počet respondentov, ktorí experimentovali len s jednou drogou a stúpajúci počet opýtaných, ktorí mali skúsenosti s vyšším počtom drog (dva, tri, štyri a päť a viac) poukazuje na skutočnosť, že súčasná situácia je omnoho horšia než bola v roku 2009.

Tabuľka 21 Komparácia údajov za roky 2009, 2012, 2018, 2019 a 2023

Počet druhov drog, ktoré respondenti užili	2009	2012	2018	2019	2023
jeden	55,6	50,2	61,6	39,4	46,2
dva	20,3	22,0	20,1	22,3	24,8
tri	11,2	13,5	5,9	12,7	12,1
štyri	4,4	4,7	4,9	7,8	7,6
päť a viac	8,5	9,6	7,5	17,8	9,3

Závery

Z prezentovaných výsledkov výskumu je zrejmé, že konzumácia legálnych a nelegálnych drog je v súčasnosti u žiakov základných a stredných škôl pomerne rozšírená. Lepšia situácia bola zaznamenaná pri fajčení tabakových výrobkov, kde v sledovanom období klesol počet pravidelných, aj príležitostných fajčiarov a stúpol počet nefajčiarov. Avšak od roku 2012 sa výraznejšie zvýšil počet respondentov, ktorí mali skúsenosti s fajčením elektronických cigariet. Dá sa predpokladať, že niektorí mladí ľudia, vymenili klasické cigarety za elektronické, i keď podľa platnej legislatívy je predaj

tabakových výrobkov, ako aj elektronických cigariet osobám mladším než 18 rokov zakázaný.

Porovnanie údajov zároveň ukázalo výraznejší vzostup počtu respondentov, ktorí často pili alkohol. Zároveň sa vo veľkej miere znížil počet opýtaných, ktorí tento druh nápojov konzumovali občas a zvýšil sa aj počet žiakov, ktorí alkoholické nápoje nepili vôbec. Aj keď najhoršia situácia bola zaznamenaná v roku 2012, je zarážajúce, že od roku 2018 sa počet častých konzumentov alkoholických nápojov postupne zvyšuje.

Zistené údaje zároveň ukázali, že v sledovanom období najvýraznejšie stúpol počet žiakov základných a stredných škôl, ktorí pili destiláty.

Klesol počet respondentov, ktorí sa po požití alkoholických nápojov opili občas, raz alebo dvakrát v živote a často. Oproti zisteniam z roku 2009 sa výrazne zvýšil počet opýtaných, ktorí ešte neboli nikdy opití. Z údajov vyplýva, že situácia sa oproti zisteniam z roku 2009 výraznejšie zlepšila a žiaci sa po konzumácii alkoholu opíjali v nižšom počte než predtým. Avšak z uvedených údajov je zrejmé, že platná legislatíva, ktorá zakazuje predaj a požívanie alkoholických nápojov osobám mladším ako 18 rokov sa veľmi často porušuje a bolo by treba, aby sa i naďalej venovala pozornosť zlepšeniu danej situácie.

Zistené výsledky výskumu zároveň poukázali aj na klesajúci počet konzumentov nelegálnych drog vo veku od 12 do 18 rokov. Najnižší počet užívateľov návykových látok bol zaznamenaný v roku 2018, pričom najhoršia situácia bola evidovaná v roku 2012.

Riešenie tohto páčivého problému spočíva v správnej výchove detí a mládeže. Odborníci vyčlenili skupinu protektívnych faktorov, ktoré úzko súvisia s pôsobením rodiny, školy, rovesníckej skupiny a sú spojené s vytváraním dobrých medziľudských vzťahov, preferovaním zdravého životného štýlu, vhodného spôsobu prežívania voľného času a dostatočnou informovanosťou o nepriaznivých účinkoch legálnych a nelegálnych drog na ľudský organizmus. Zlyhanie komunikácie v rodine, nedostatočná emocionálna podpora a pocit neprijatia často spôsobuje depresívne stavy, vážne narúša a ohrozuje ich psychické zdravie a vedie deti a mládež s experimentovaním s legálnymi a nelegálnymi drogami. Medzi najefektívnejšie spôsoby eliminácie v školskom prostredí patrí realizácia preventívneho programu v škole, kde majú žiaci možnosť zoznámiť sa so všetkými rizikami, ktoré im konzumácia drog prináša.

Odporúčania pre prax

Výsledky výskumu potvrdili, že fajčenie tabakových výrobkov, konzumácia alkoholu a nelegálnych drog patria k závažným sociálno-patologickým javom. Pre zníženie ich výskytu **odporúčame**:

-
- ▶ Poskytnúť žiakom dostatok informácií o škodlivosti fajčenia, konzumácie alkoholu a nelegálnych drog a naučiť ich zvládať rizikové situácie s nimi spojené.
 - ▶ Venovať pozornosť prevencii užívania legálnych a nelegálnych drog už počas štúdia budúcich pedagógov a dôslednejšie ich pripraviť na uplatňovanie týchto opatrení v praxi.
 - ▶ Pri prevencii venovať v základných a v stredných školách pozornosť nielen realizácii preventívnych aktivít, ale zamerať sa aj na propagovanie zdravého životného štýlu a vytvorenie podmienok pre zmysluplné využívanie voľného času detí a mládeže.
 - ▶ Prostredníctvom masmédií vplývať na verejnú mienku s cieľom upozorniť občanov na negatívne dôsledky fajčenia, pitia alkoholu a užívania drog, poskytnúť rodičom dostatok poznatkov o tom, ako sa majú v prípade, že dieťa je pod vplyvom drog správať a kde môžu nájsť pomoc.
 - ▶ Omnoho dôslednejšie kontrolovať zákaz predaja alkoholu a cigariet osobám mladším ako 18 rokov a v prípade porušenia pristupovať k sankciám.
 - ▶ Zvýšené užívanie HHC poukázalo na skutočnosť, že deti a mládež sa môžu bez problémov dostať z automatov k novej syntetickej droge HHC. Bolo by potrebné, aby bolo v krátkej dobe zaradené na zoznam omamných a psychotropných látok a automaty, kde sa dajú kúpiť, boli z ulíc a nákupných centier odstránené.
 - ▶ Predložiť deťom a mladým ľuďom v masmédiách dostatok pozitívnych vzorov preferujúcich zdravý životný štýl bez alkoholu, cigariet a drog.
 - ▶ V rodinnom prostredí vplývať na zvýšenie informovanosti a zmenu postojov rodičov ku konzumácii legálnych a nelegálnych drog tak, aby si uvedomili, že sú pre svoje deti príkladom.

Resumé

V článku sú prezentované výsledky výskumu, ktorý bol realizovaný v roku 2024 a zameriaval sa na konzumáciu legálnych a nelegálnych drog u žiakov základných a stredných škôl. Zistené údaje sú porovnávané s dátami z predchádzajúcich výskumov s cieľom poukázať na zmenu situácie v tejto závažnej oblasti.

Summary

This article presents the results of research conducted in 2024, which focused on the use of legal and illegal drugs among primary and secondary school students. The findings are compared with data from previous research to show the change in the situation in this important area.

Literatúra

KALINA, K. a kol.: Drogy a drogové závislosti 2. Mezioborový prístup. Praha : Úřad vlády české republiky, 2003. ISBN 80-86734-05-6

KOLIBÁŠ, E. – NOVOTNÝ, V.: Alkohol, drogy, závislosti. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. ISBN 978-80-223-2315-4

PÉTIOVÁ, M.: *Názory a postoje žiakov základných a stredných škôl ku konzumácii legálnych a nelegálnych drog*. Záverečná správa z výskumu. Bratislava : CVTI SR, 2024.

ROJKOVÁ, Z.: Situačno-motivačné faktory alkoholového správania. Koncept-meranie – overovanie. Trnava, UCM : 2016. ISBN 978-80-8105-801-1

SEJČOVÁ, Ľ.: Mladí v sieti závislostí. Bratislava : Album, 2011. ISBN 978-80-969908-4-9

Práca s mládežou v obci Hrabušice

Obec Hrabušice sa nachádza v spišskom regióne v okrese Spišská Nová Ves, v krásnom prostredí medzi dvoma národnými parkami Slovenský raj a Vysoké Tatry. V obci od 1. decembra 2023 pôsobí rozvojový tím pracovníkov v rámci Národného projektu Rozvojové tímy I. fáza. Cieľovou skupinou tohto projektu sú obyvatelia marginalizovaných rómskych komunít a obyvatelia v sídlach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít. Národný projekt má strategický význam a úlohou rozvojových tímov je prispievať k riešeniu nepriaznivých situácií na úrovni celej sídelnej komunity, s dopadom na minoritu aj majoritu, prostredníctvom koordinovaných intervencií v oblastiach zamestnanosť, vzdelávanie, bývanie a protirómsky rasizmus.

V Hrabušiciach má mládež možnosť zapojiť sa do futbalového a stolnotenisového klubu, organizujú sa stretnutia mládeže na farskom úrade. Pôsobia tu Občianske združenia EVIKA – Eva Kroščenová a Mladí ľudia – Kristián Kroščen, ktorí sa venujú práci s deťmi a mládežou, a predovšetkým rómskej mládeži.

Z marginalizovanej rómskej komunity je v obci 40 žiakov v materskej škole, 190 žiakov v základnej škole a do strednej školy chodí 35 žiakov. Ukončené stredné vzdelanie z tejto komunity má 21 osôb a ukončené vysokoškolské vzdelanie má 10 osôb.

Neodmysliteľnou pracovnou náplňou členov rozvojových tímov je aj práca s mládežou. V januári 2024 sa v obci konala prezentácia začatia realizácie národného projektu. Počas marca a apríla 2024 sa uskutočnili pracovné stretnutia fokusových skupín zamerané aj na mládež v rámci ústredných tém Vzdelávanie a protirómsky rasizmus, Zamestnanosť a protirómsky rasizmus. V apríli 2024 sa v obci konalo komunitné fórum, kde obyvatelia obce za účasti rôznych obecných organizácií a zamestnancov Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity diskutovali o bývaní, zamestnanosti, vzdelávaní, aktuálnom a budúcom rozvoji obce. Účastníci privítali pôsobenie rozvojového tímu v obci. Súčasťou diskusie bola aj práca a rozvoj mládeže v obci, ktorej sa venujú najmä rozvojoví pracovníci pre mládež.

Mládež

Mládežou sa označujú mladí ľudia v období medzi detstvom a dospelosťou, s charakteristickými črtami a vlastnosťami, špecifickými záujmami a požiadavkami, hodnotovými orientáciami a i., ktoré ich odlišujú od ostatných vekových skupín. Poskytnúť mladým ľuďom vhodné prostredie na rast, vzdelávanie a prácu je kľúčovým cieľom rozvojových pracovníkov pre mládež. Rómska mládež sa zapája do aktivít, môžu byť i nápomocné pri uplatnení sa na trhu práce. Nie je to však homogénna skupina: jej postoje, záujmy a požiadavky závisia predovšetkým od príslušnosti mladých ľudí k sociálnej skupine. V tomto období sa mladí ľudia začleňujú do sveta práce, osvojujú si spoločenské normy a požiadavky, formujú svetozor, zakladajú rodinu.

Aktivity realizované rozvojovým tímom

Rozvojoví pracovníci pre mládež v obci Hrabušice kladú veľký dôraz na prácu s mládežou, o čom svedčia aj uskutočnené skupinové aktivity pre deti a mládež. Hlavnou pracovnou náplňou rozvojového tímu je podporovať neformálne vzdelávanie v oblasti práce s mládežou a voľnočasových aktivít. Cieľom týchto skupinových aktivít s mládežou bolo prehĺbenie vzájomných vzťahov medzi deťmi z majority a minority a zmysluplné trávenie voľného času formou rôznych aktivít. Rozvojoví pracovníci pri svojej práci systematicky mapujú potreby a problémy mládeže v komunite, aby sa im lepšie mohli priblížiť a pochopiť ich každodenné potreby, požiadavky a problémy. Spolupracujú so základnou školou, aj špeciálnou základnou školou v obci. Spolu s rozvojovými pracovníkmi pre pracovné poradenstvo sa venujú žiakom, ktorí končia štúdiom v základnej škole. Zorganizovali pre nich skupinové aktivity:

- ▶ **výber profesie** – ukázali žiakom, že správny výber povolania je veľmi dôležitý a môže sa stať aj ich záľubou. Dievčatá si mohli vyskúšať prácu kozmetičky a nechtovej dizajnerky, zároveň si overili svoje predpoklady v teste na výber povolania;
- ▶ **zvyšovanie finančnej gramotnosti** – pracovníci ich oboznamovali ako hospodáriť s peniazmi. Zdôrazňovali dôležitosť byť finančne nezávislý, mať ukončené štúdium, pretože potom nájdú lepšie možnosti uplatnenie na pracovnom trhu.

Uvádzame aj konkrétne aktivity, ktorých sa zúčastňujú deti a mládež. Medzi väčšie skupinové aktivity môžeme zaradiť futbalový turnaj (20 účastníkov), Diskomaratón (107 účastníkov, z toho deti a mládež 86). Najviac sa im páčili Diskomaratón, futbalový turnaj, Hrabušice hľadajú talent.

Skupinová práca s mládežou

Výber skupinových aktivít realizovaných rozvojovými pracovníkmi pre mládež:

- ▶ vianočná výzdoba, list Ježiškovi,
- ▶ prevencia proti nebezpečenstvu používania pyrotechniky,

-
- ▶ futbalový turnaj,
 - ▶ Deň v anglickom jazyku,
 - ▶ Diskomaratón – deti tancovali podľa videoprojekcie na plátne videoklipy, súťažili v balónovom tanci o vecné ceny,
 - ▶ Valentín – v spolupráci s Nenementorkou a Nene s deťmi a mládežou vytvárali Valentínske srdiečka, ruže z krepového papiera pre svojich milovaných, čím im mohli prejaviť vďaku za ich lásku a starostlivosť,
 - ▶ Marec mesiac kníh – rozvojoví pracovníci s mládežou založili čitateľský denník, motivovali ich, ako sa správne starať o knihy a ako je dôležité čítať knihy a tým si rozvíjať slovnú zásobu,
 - ▶ Hrabušice hľadajú talent – cieľom aktivity bolo prehľbovanie vzťahov detí a mládeže z majority a minority a podporovania nadaných detí a mládeže,
 - ▶ Veľká noc – spoločné zdobenie veľkonočných kraslíc, vystrihovanie a maľovanie papierových vajčiek, z krepového papiera vytvorenie veľkonočného zajaca,
 - ▶ Deň zeme – v spolupráci s rozvojovými pracovníkmi pre bývanie motivovali mládež, ako je dôležité udržiavať čistotu v okolí svojich obydí, zároveň ich usmernili, ako správne separovať odpad.

Rozvojový tím v Hrabušiciach spolupracuje s rôznymi organizáciami a inštitúciami – základnou a materskou školou, špeciálnou základnou školou, Občianskym združením EVIKA, dobrovoľným hasičským zborom, klubom záhradkárov.

Práca s mládežou je veľmi dôležitá, čo si uvedomujú aj pracovníci rozvojového tímu v Hrabušiciach. Mládež je naša budúcnosť. Preto je nevyhnutné sa jej venovať od útleho veku. Vypočúť a zistiť jej potreby a požiadavky, rozvíjať ich talent a nadanie. Vytvárať pre nich stabilné sociálne zázemie, podporovať ich v štúdiu a voľnočasových aktivitách, a tak predchádzať rôznym sociálno-patologickým javom. Úspešný mladý človek, ktorý má ukončené vzdelanie, má lepšie predpoklady na uplatnenie sa na pracovnom trhu, čím v konečnom dôsledku zvyšuje aj svoj životný štandard a je plnohodnotným členom našej spoločnosti.

Alena Tišerová, Nikola Mirgová, Ivana Šišková
Kancelária RT Hrabušice
hrabusicenprti@gmail.com

Denisa Selická
Úrad vlády SR
Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity
denisa.selicka@vlada.gov.sk

Pokyny pre autorov

Časopis *Mládež a spoločnosť* uverejňuje články, ktoré sú výsledkom vlastnej činnosti autora. Redakcia predkladá príspevky na posúdenie oponentovi. Rukopisy sa nevracajú. Za obsah textov zodpovedajú autori. Vydavateľ si vyhradzuje právo na formálnu a jazykovú úpravu textu.

Autor článku zodpovedá za to, že rukopis, ani jeho súvislejšie pasáže, neboli nikde publikované a nie sú zaslané do redakcie iného časopisu. V prípade uverejnenia článku v časopise *Mládež a spoločnosť* nebude príspevok znovu publikovaný bez súhlasu vydavateľa.

Pri zasielaní príspevkov prosíme o dodržanie nasledovných pokynov:

- ▶ Príspevky zasielajte vo formáte .doc, .docx, alebo .rtf bez zalomenia riadkov a strán. V prípade programu MS Word používajte implicitnú šablónu „normal“. Nepoužívajte automatické formátovanie, špeciálne fonty, vlastné šablóny a pod., grafickú úpravu jednotnú pre všetky príspevky urobí redakcia.
- ▶ Tabuľky, schémy a grafy môžete zaradiť priamo do textu. Grafy by mali byť vo formáte xls/.xlsx.
- ▶ V odkazoch na literatúru uvádzajte pramene v abecednom poradí. Uveďte iba tie, na ktoré sa v texte odvolávate. Literatúru upravte podľa citačnej normy ISO 690.
- ▶ K rukopisu (okrem informácií a recenzií) pripojte názov príspevku, abstrakt a kľúčové slová v slovenskom a anglickom jazyku.
- ▶ Na konci príspevku uveďte svoje meno, adresu pracoviska a e-mailovú adresu.
- ▶ Celkový rozsah príspevku by nemal prekročiť 20 000 znakov (s medzerami).
- ▶ Autor na konci príspevku napíše prehlásenie, že tento text nebol nikde inde uverejnený.

Príspevky posielajte elektronicky na adresu: *marianna.petiova@cvtisr.sk*.